

Research Paper

Investigating the Non-linear Effects of Government Size on Multidimensional Poverty in Developing Countries (An Approach of the GMM Method)

Ali Moftakhari^{*1} , Mohammad Jafari² , Mahboube Delfan³

¹ Corresponding Author, Ph.D., Department of Economics, Faculty of Economics and Management, University of Lorestan, Khorramabad, Iran. E-mail: alimoftakhari66@gmail.com

² Associate Professor, Department of Economics, National Research Institute of Oceanography and Atmospheric Sciences, Tehran, Iran. E-mail: mohjafari@gmail.com

³ Assistant Professor, Department of Economics, Faculty of Economics and Management, University of Lorestan, Khorramabad, Iran. E-mail: delfan.m@lu.ac.ir

10.22080/IEJM.2024.26274.2010

Received:

November 6, 2023

Accepted:

January 4, 2024

Available online:

January 17, 2024

Keywords:

multidimensional poverty, government size, panel data model, developing countries.

JEL Classification:

C51, H11, R58, I32

Abstract

The effects of government size on multidimensional poverty as an important factor in the development and growth of countries has a decisive role, and various aspects and areas in developing countries have always been affected by this category. Accordingly, one of the most important goals of economic planners is to reduce the size of the government to prevent the spread of poverty, especially multidimensional poverty. Without taking into account the different dimensions of poverty, it is impossible to accurately analyze poverty and its effects on societies. Therefore, the present research aims to evaluate the effects of government size on multidimensional poverty in Iran and selected developing countries from 2012 to 2021 using the generalized moments method. The results of the study indicate that the government size index has a non-linear effect on multidimensional poverty. The government size index at its low levels has left a negative impact on multidimensional poverty, but the increase in the level of the government size index and its crossing of the threshold level of 18.33 has caused the aggravation of multidimensional poverty. On the other hand, the first break of multidimensional poverty has a positive effect, and control of corruption and public health has a negative effect on multidimensional poverty. Moreover, considering the effect of corruption control and public health on reducing multidimensional poverty, necessary institutional reforms are suggested to improve social security, promote transparency, improve corruption control factors, and increase public health in various fields.

***Corresponding Author:** Ali Moftakhari

Address: Department of Economics, Faculty of Economics and Management, Lorestan University, Khorramabad, Iran.

Email: alimoftakhari66@gmail.com

Tel: 09160507284

Extended Abstract

1. Introduction

The role and size of the government in economies, as one of the main topics of economic schools, has always been the focus of economic decision-makers. Governments in developing countries have generally played a very prominent role in the administration of economic affairs for successive decades. The absence of a capable private sector in the economic structure has led to the formation of an inefficient structure in these countries in such a way that even joining these countries in global markets and opening up their economies will have no effect, at least in the short term. There are pieces of evidence of the performance of some developed and developing economies in the last few decades, which show that exceeding the optimal size of the government to provide basic services leads to a decrease in economic growth and an increase in poverty. The increase in government spending and its interventions and mismanagement in the economy causes an inefficient allocation of the public resources of society and causes a disruption in the functioning of the market system and a decrease in social welfare, which itself causes the aggravation of poverty, especially multidimensional poverty. In fact, an efficient government is essential to achieving the goal of economic and social development (HosseiniDoost et al., 2020). This research investigated the non-linear effects of government size on multidimensional poverty in developing countries.

2. Background and innovation

Investigating the effects of government size on multidimensional poverty becomes important because most studies have investigated the effects of government size

only on household income, while multidimensional poverty, job skills, age, family status, physical and mental health, and many other factors are also included (Rimoldi et al., 2020). In the field of government size, many scientific researchers have been presented in Iran and other parts of the world. In the meantime, examining the effects of government size on multidimensional poverty can greatly help analyze this issue and find appropriate solutions to correct this process in developing societies. Of course, it must be admitted that only a little study has been done in this regard in Iran.

3. Purpose and method

This research attempted to understand the non-linear effects of government size on multidimensional poverty in developing countries from 2012 to 2021. The methodology considered in this research is the econometric methodology, which is based on the analytical-applied method, and the econometric model in question is designed based on economic theories. For this purpose, the method of generalized moments (Generalized Moment of Method) or (GMM) was used. The models estimated in this way correctly calculated the possibility of persistence and allowed the researchers to consider the problems of fitting the migration rate in the scope of this study (Galliano and Romero, 2017).

4. Research results

The results of the study indicate that the government size index has a non-linear effect on multidimensional poverty; the government size index at its low levels has left a negative impact on multidimensional poverty, but the increase in the level of the government size index and its crossing of the threshold level of 18.29 has caused the aggravation of multidimensional poverty. Moreover, the first break of

multidimensional poverty has a positive effect, and control of corruption and public health has a negative effect on multidimensional poverty. Also, considering the effect of corruption control and public health on reducing multidimensional poverty, necessary institutional reforms are suggested to improve social security, promote transparency, improve corruption control factors, and increase public health in various fields.

Funding

There is no funding support.

References

- Galiano, A., & Romero, J. G. (2017). Brain drain and income distribution. *Journal of Economics*, 124(3), 243-267.
- Hosseini Doust, S. E., Sepehrdoost, H., & Kiani, A. (2020). Investigating the Impact of Globalization and Corruption on Government Size. *Applied Economics Studies, Iran (AESI)*, 8(32), 129-159 (in Persian).
- Jindra, C., & Vaz, A. (2019). Good governance and multidimensional poverty: A comparative analysis of 71 countries, *Economic and Social Research Council (Governance)*, 32, 657-675.
- Karimi Petanlar, S., Nademi, Y., & Zobeiri, H. (2015). Government Size and Unemployment in Iran, *Economic Growth and Development Quarterly*, 5(18), 51-64.
- Nyasha, S., & Odhiambo, N. M. (2019). Government Size and Economic Growth: A Review of International Literature, *the SAGE and Open Access pages* (<https://us.sagepub.com/en-us/nam/open-access-at-sage>), 1-12.
- Ortega, F. (2009). Immigration, Citizenship, and the Size of Government. *Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit Institute for the Study of Labor Universitat Pompeu Fabra and IZA*, IZA Discussion Paper No. 4528, 1-33.
- Rimoldi, S.M.L., Arcagni, A., Fattore, M., & Belgiojoso, E.B. (2020). Targeting Policies for Multidimensional Poverty and Social Fragility Relief Among Migrants in Italy, Using F-FOD Analysis, *Social Indicators Research*, 157, 57-75.

علمی

بررسی اثرات غیرخطی اندازه دولت بر فقر چندبعدی در کشورهای در حال توسعه (رهیافتی از روش GMM)

علی مفتخری^{*۱} ID، محمد جعفری^۲ ID، محبوبه دلفان^۳ ID

^۱ دکتری اقتصاد، گروه اقتصاد، دانشکده اقتصاد و مدیریت، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران
ایمیل: alimoftakhari66@gmail.com
^۲ دانشیار، گروه اقتصاد، پژوهشگاه ملی اقیانوس شناسی و علوم جوی، تهران، ایران
ایمیل: mohjafari@gmail.com
^۳ استادیار، گروه اقتصاد، دانشکده اقتصاد و مدیریت، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران
ایمیل: delfan.m@lu.ac.ir

doi 10.22080/IEJM.2024.26274.2010

چکیده

تأثیرات اندازه دولت بر فقر چندبعدی به عنوان عاملی مهم در فرایند توسعه و رشد کشورها، نقشی تعیین کننده دارد و جنبه‌ها و حوزه‌های مختلفی در کشورهای در حال توسعه همواره متأثر از این مقوله بوده است. بر همین اساس یکی از مهم‌ترین اهداف برنامه‌ریزان اقتصادی کوچک ساختن اندازه دولت به منظور جلوگیری از گسترش فقر به ویژه فقر چندبعدی می‌باشد. بدون در نظر گرفتن ابعاد مختلف فقر نمی‌توان تحلیلی دقیقی از فقر و تأثیرات آن بر روی جوامع در نظر گرفت. از این رو، پژوهش حاضر بر آن است که با استفاده از روش گشتاورهای تعمیم‌یافته اثرات اندازه دولت بر فقر چندبعدی را برای ایران و منتخبی از کشورهای در حال توسعه در بازه زمانی سال‌های ۲۰۲۱-۲۰۱۲ مورد ارزیابی قرار دهد. نتایج مطالعه حاکی از آن است که شاخص اندازه دولت تأثیری غیرخطی بر فقر چندبعدی داشته است. شاخص اندازه دولت در سطوح پایین آن تأثیری منفی بر فقر چندبعدی برجای گذاشته است، اما افزایش سطح شاخص اندازه دولت و عبور آن از سطح آستانه ۱۸/۳۳، موجب تشدید فقر چندبعدی شده است. از طرفی وقفه اول فقر چندبعدی اثری مثبت و کنترل فساد و بهداشت و سلامت عمومی اثری منفی بر فقر چندبعدی داشته است. همچنین با توجه به تأثیر کنترل فساد و بهداشت و سلامت عمومی بر کاهش فقر چندبعدی، اصلاحات نهادی لازم برای بهبود امنیت اجتماعی و ارتقاء شفافیت و بهبود عوامل کنترل کننده فساد و همچنین افزایش سطح سلامت عمومی در حوزه‌های مختلف پیشنهاد می‌شود.

تاریخ دریافت:

۱۵ آبان ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش:

۱۴ دی ۱۴۰۲

تاریخ انتشار:

۲۷ دی ۱۴۰۲

کلیدواژه‌ها:

فقر چندبعدی، اندازه دولت، مدل پانل دیتا، کشورهای در حال توسعه.

طبقه‌بندی:

C51, H11, R58, I32

* نویسنده مسئول: علی مفتخری

آدرس: گروه اقتصاد، دانشکده اقتصاد و مدیریت، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران.

ایمیل: alimoftakhari66@gmail.com
تلفن: ۰۹۱۶۰۵۰۷۲۸۴

۱ مقدمه

ناکارآمدی منابع عمومی جامعه فراهم شده و باعث اختلال در عملکرد سیستم بازار و کاهش رفاه اجتماعی می‌گردد، که خود سبب تشدید فقر به ویژه فقر چندبعدی خواهد شد. با اینحال در موارد شکست بازار (آثار خارجی منفی و ارائه کالاهای عمومی) نمی‌توان از وظایف مهم دولت مانند زیرساخت‌های نهادی و قانونی، باز توزیع درآمد و ثروت و ارائه کالاهای عمومی چشم‌پوشی کرد. در واقع وجود دولت کارا برای رسیدن به هدف توسعه اقتصادی و اجتماعی اهمیت اساسی دارد (حسینی-دوست و همکاران، ۱۳۹۸). باید توجه داشت فقر یکی از مشکلات اساسی جوامع بشری و نشانه بارز عدم توسعه یافتگی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است، که ثبات سیاسی و همبستگی اجتماعی و سلامت روانی را در اقصای جامعه به خطر می‌اندازد. کاهش فقر به عنوان نخستین هدف از مجموعه اهداف توسعه هزاره^۴ (MDG) بزرگترین چالش جهانی است (فطرس و قدسی، ۱۳۹۳). دولت‌ها می‌توانند بر اندازه و سطح فقر در ابعاد مختلف تأثیر بگذارند. اندازه دولت به قدری دارای اهمیت است که افراد جوامع هدف چشم انداز تحرک اقتصادی خود و پیامدهای سیاسی آینده را امروز در نظر می‌گیرند (اورتگا^۵، ۲۰۰۹). با توجه به اینکه دولت‌ها تنظیم‌کننده قواعد و مقررات نهادها، شکل‌دهنده فضای رقابت در محیط کسب و کار، ارتقاء دهنده سطح دانش، بسترسازی برای دسترسی فعالان اقتصادی به اطلاعات کافی، افزایش درجه رقابت و نظارت اصولی بر اقتصاد و بهبود کارکرد بازارها و تضمین‌کننده قراردادهای و حقوق مالکیت هستند؛ بی‌شک می‌توانند بر رشد اقتصادی مؤثر باشند که خود زمینه‌ساز وجود یا عدم وجود فقر در سطوح مختلف خواهد بود (خداداد کاشی و همکاران، ۱۳۹۹). همچنین رابطه بین اندازه دولت و رشد اقتصادی یکی از موضوعات مورد علاقه اقتصاددانان و سیاست‌گذاران اقتصادی می‌باشد. بر اساس

تأثیر اندازه دولت بر متغیرهای اقتصادی در دهه‌های گذشته موضوعی مورد بحث بوده است، به ویژه زمانی که اثربخشی سیاست‌های مالی در نظر گرفته می‌شود. تا به امروز، هم در مورد پیش‌بینی‌های نظری و هم در ادبیات تجربی در شناسایی نقشی که مخارج دولت در زندگی اقتصادی ایفا می‌کند، اختلاف نظر وجود داشته است. تئوری‌هایی مانند قانون واگنر^۱ بیان می‌کند که با رشد اقتصادی، اندازه نسبی بخش عمومی نیز افزایش می‌یابد، در حالی که دیدگاه کینزی فرض می‌کند که این مخارج دولت است که محرک اصلی اقتصاد است (زونگو و گرپلینگ^۲، ۲۰۲۱). در واقع موضوع نقش و اندازه دولت در اقتصادها به عنوان یکی از مباحث اصلی مکاتب اقتصادی همواره مورد توجه تصمیم‌گیران اقتصادی بوده است. دولت‌ها در کشورهای در حال توسعه طی دهه‌های متوالی به طور عمومی نقش بسیار پررنگی در اداره امور اقتصادی داشته و عدم وجود بخش خصوصی توانمند در ساختار اقتصادی منجر به شکل‌گیری ساختاری ناکارآمد در این کشورها گردیده به گونه‌ای که حتی پیوستن این کشورها به بازارهای جهانی و باز کردن اقتصاد آنها، حداقل در کوتاه مدت، فاقد تأثیر خواهد بود. وابستگی تجارت خارجی به مجوزهای دولتی و وجود محدودیت‌های قانونی مختلف باعث اتلاف وقت در جهت فرآیند دریافت مجوزها شده که رفته رفته این سیکل معیوب و چنین نظام اداری موجب تشدید فقر چندبعدی^۳ (MPI) می‌گردد. شواهدی از عملکرد چند دهه اخیر برخی اقتصادهای توسعه‌یافته و در حال توسعه در دست است که نشان می‌دهد فراتر رفتن اندازه دولت از یک حد بهینه برای ارائه خدمات پایه‌ای، به کاهش رشد اقتصادی و افزایش فقر منجر می‌شود. با افزایش مداخلات و تصدی‌گری‌های نادرست دولت در اقتصاد، موجبات تخصیص

⁴. Millennium Development Goals

⁵. Ortega

¹. Wagner

². Zungu & Greyling

³. Multidimensional Poverty Index

داشته است. از طرفی در مطالعه زارع و زارع (۱۳۹۶)، رابطه غیرخطی بین فقرمطلق و اندازه دولت نیز به اثبات رسیده است. با توجه به مطالعات ذکر شده و تأثیر غیرخطی اندازه دولت بر متغیرهای این پژوهش‌ها، لذا فرضیه وجود ارتباط غیرخطی بین اندازه دولت و فقرچندبعدی نیز فرضیه‌ای معقول و منطقی است که البته صحت و درستی آن نیازمند آزمون تجربی است که این مقاله به آزمون فرضیه غیرخطی بودن اثرات اندازه دولت بر فقرچندبعدی می‌پردازد.

وجود یا بروز فقر چندبعدی، سبب عقب ماندن در فرآیند توسعه، تضعیف پایه‌های دانش، هدر رفت مخارج آموزش، از بین رفتن سرمایه اجتماعی و انسانی و در نهایت تضعیف پایه‌های اقتصادی و اجتماعی می‌شود. از این رو بررسی نتایج اثرات اندازه دولت بر فقر چندبعدی در این کشورها می‌تواند راهکار مناسبی در رفع و یا اصلاح معضلات ناشی از این پدیده مهم ارائه نموده و با ایجاد سازوکار مناسب و برنامه منسجم از هدر رفت سرمایه انسانی و نیروی متخصص و ماهر در این جوامع جلوگیری به عمل آورد. بنابراین در بخش اول مقدمه‌ای در مورد هدف اصلی این پژوهش که بررسی اثرات اندازه دولت بر فقر چندبعدی در کشورهای در حال توسعه، به عنوان نوآوری این مطالعه و موضوعی اثرگذار در این مقوله که کمتر مورد توجه محققین به ویژه در داخل بوده است، بیان می‌شود. بخش دوم، مبانی نظری و تشریح آن و در بخش سوم پیشینه تحقیق ارائه می‌گردد. سپس در بخش چهارم به معرفی الگو، تشریح متغیرها و داده‌ها، پرداخته شده و در بخش پنجم تخمین الگو و تجزیه و تحلیل آماری ضرایب ارائه و در بخش پایانی نتیجه‌گیری و پیشنهادهای بیان خواهد شد.

بحث‌های نظری مطرح شده توسط اقتصاددانان گرچه فعالیت‌های دولت در یک سیستم اقتصادی نقشی اساسی در رشد و توسعه اقتصادی کشورها ایفا می‌کنند، اما افزایش حجم این فعالیت‌ها تا آستانه‌ای خاص اثر مثبت بر رشد اقتصادی داشته و از آن آستانه به بعد افزایش حجم فعالیت‌های دولت نه تنها اثر مثبتی بر رشد اقتصادی ندارد، بلکه این فعالیت‌ها از موانع اصلی رشد محسوب می‌شوند. تبیین نظری این اثرگذاری غیرخطی را می‌توان به ریچارد آرمی^۱ (۱۹۹۵) نسبت داد. وی برای تبیین این اثرگذاری غیرخطی از یک منحنی استفاده می‌کند که در ادبیات اقتصادی به منحنی آرمی معروف شده است. بر اساس این منحنی اندازه دولت به صورت غیرخطی و در قالب یک معادله درجه دوم بر رشد اقتصادی تأثیر می‌گذارد. به عبارت دیگر، رابطه بین این دو متغیر به صورت U معکوس می‌باشد (فلاحی و منتظری شورکچالی، ۱۳۹۳). از طرفی بررسی اثرات اندازه دولت بر فقر چند بعدی از آنجا اهمیت پیدا می‌کند، که بیشتر مطالعات به بررسی اثرات اندازه دولت صرفاً بر درآمد خانوارها پرداخته‌اند، در حالی که فقر چندبعدی، مهارت‌های شغلی، سن، وضعیت خانوادگی، سلامت روحی و جسمی و بسیاری از عوامل دیگر را نیز شامل می‌شود (ریمولدی و همکاران^۲، ۲۰۲۰).

هدف اصلی این پژوهش بررسی فرضیه غیرخطی بودن اندازه دولت بر فقرچندبعدی در کشورهای در حال توسعه طی سال‌های ۲۰۲۱-۲۰۱۲ می‌باشد. دلیل آزمون کردن فرضیه غیرخطی بودن اندازه دولت بر فقرچندبعدی آن است که اندازه دولت بر اساس منحنی آرمی^۳ تأثیری غیرخطی بر رشد اقتصادی دارد. در این رابطه مطالعه پتانلار و همکاران (۱۳۹۴)، ارتباط غیرخطی و آستانه‌ای بین اندازه دولت و بیکاری را تأیید می‌نماید. همچنین بر اساس مطالعه نادمی و حسن‌وند (۱۳۹۴)، اندازه دولت تأثیری غیرخطی و آستانه‌ای بر توزیع درآمد

3. Armey's curve

1. Richard Armey

2. Rimoldi et al.

۲ مبانی نظری

دلیل اندازه کوچک بازار فقیر است و یکی از دلایل کوچکی بازار افزایش اندازه دولت می‌باشد. بر این اساس، رابطه مستقیم بین اندازه دولت و فقر به ویژه در کشورهای توسعه نیافته که از نظر مالی ناپایدار هستند، کاملاً مشهود می‌باشد (یوسف و همکاران^۶، ۲۰۲۳). دایتزل^۷ و واگنر به نقش دولت در اقتصاد به عنوان ایجادکننده سرمایه اشاره می‌کنند و اعتبارهای دولت را از یکی از عوامل کاهش فقر می‌دانند. ویکسل^۸ دو بخش هزینه‌ها و درآمدهای دولت را کنار یکدیگر مطالعه می‌کند و فعالیت بخش عمومی را به صورت یک دوره تصمیم‌های سیاسی و انتخاب جمعی مورد بررسی قرار می‌دهد. ویکسل بیان می‌کند تولید کالاهای عمومی برای به حداکثر رساندن رضایت افراد جامعه است که می‌تواند موجب کاهش فقر در جامعه نیز شود. پس از بحران ۱۹۲۹ و ظهور کینز^۹، لزوم دخالت بیشتر دولت در اقتصاد برای تثبیت اقتصاد کلان مطرح شد. همچنین پس از جنگ جهانی دوم و ظهور گرایش علمی توسعه اقتصادی و شکل‌گیری نظام برنامه‌ریزی برای دستیابی به توسعه به خصوص در کشورهای با برنامه‌ریزی متمرکز دخالت دولت برای توسعه اقتصادی و زدودن فقر و ایجاد عدالت و برابری اقتصادی-اجتماعی به صورت جدی مطرح شد. لذا تعیین ترکیبی از مخارج دولت برای تحقق اهداف توسعه‌ای و تقویت رشد اقتصادی همراه با کاهش فقر از جمله مباحث مهم در محافل دانشگاهی و در بین سیاست‌گذاران اقتصادی بوده است (زارع و زارع، ۱۳۹۶).

۲.۱ تعریف فقر با استفاده از شاخص‌های جهانی

شاخص‌هایی که با کمک آنها می‌توان فقر را اندازه‌گیری کرد عبارت‌اند از: (فطرس و قدسی، ۱۳۹۳).

مسائل مربوط فقر از دهه ۱۹۷۰ به موضوعات کلیدی در مطالعات توسعه تبدیل شده است. اگرچه عوامل مختلفی از لحاظ نظری با بروز فقر مرتبط هستند، اما انتخابها در مورد نوع و ساختار اندازه دولت اغلب به عنوان یکی از عوامل تعیین‌کننده ذکر می‌شوند. با این حال، شواهد نظری به طور قطعی نیستند، و تحقیقات در مورد این مسائل هنوز ناکافی می‌باشند. از آنجایی که فقر به یکی از مسائل مهم جهانی تبدیل شده است، علاقه قابل توجهی در مورد اقدامات دولت برای کاهش آن وجود داشته است. انواع مختلفی از سیاست‌های دولتی وجود دارد که فرض می‌شود می‌تواند بر فقر تأثیر بگذارد، مانند سیاست حداقل دستمزد، کنترل نرخ بهره، قانون ضدتبعیض و اندازه دولت که همگی تأثیرات مختلفی در افزایش یا کاهش فقر دارند (آلاماندا^۱، ۲۰۱۹). بحث در مورد رفتار اندازه دولت در جهت اثرگذاری بر سطح فقر به عنوان یکی از حساس‌ترین مسائل اجتماعی همچنان در میان اقتصاددانان و سیاست‌گذاران بحث برانگیز است. موضوع فقر یکی از اهداف توسعه پایدار^۲ (SDGs) می‌باشد که هدف آن پایان یافتن همه اشکال فقر و ترویج رفاه است. اگر چه مبارزه با فقر اولویت اصلی همه دولت‌ها بوده است، اما گسترش اندازه دولت خود می‌تواند عامل افزایش فقر در همه ابعاد آن باشد. اثرات نامتقارن اندازه دولت بر سطح فقر از مهم‌ترین نگرانی‌های اقتصادهای در حال توسعه است. طبق نظر ساسمال^۳، پیشرفت اقتصادی و توسعه زیرساخت‌ها اگر منجر به افزایش اندازه دولت شود همگی به شیوع و تداوم فقر کمک می‌کنند. در واقع اثر مستقیم افزایش اندازه دولت بر فقر چیزی جز افزایش فقر نخواهد بود. طبق تئوری دایره باطل فقر^۴ (TVCP) نورکس^۵ بیان می‌کند که یک کشور به

6. Yusoff et al.
7. Dietzel
8. Wixell
9. Keynes

1. Alamanda
2. Sustainable Development Goals
3. Sasmal.(2016)
4. The theory of the vicious circle of poverty.
5. Nurkse. (1952)

- حداقل نیازهای اساسی

- مجموعه شاخص‌های OECD^۱: که از ۱۵ شاخص تشکیل شده است، برخی از این شاخص‌ها عبارتند از:

امید به زندگی، نرخ مرگ و میر (نوزاد، کودکان، بزرگسالان)، درصد کودکانی که دچار کم‌وزنی هستند، متوسط سال‌های دبستان، تولید ناخالص داخلی سرانه، درآمد سرانه خانوار، نرخ بیکاری، دسترسی به آب سالم و غیره.

- شاخص توسعه انسانی^۲: این شاخص را نیز برنامه توسعه سازمان ملل معرفی کرد. این شاخص، محرومیت زندگی را از سه بعد طول عمر، دانش و سطح زندگی نشان می‌دهد. محرومیت از بعد طول عمر بر حسب درصد افرادی که انتظار می‌رود قبل از ۴ سالگی بمیرند و محرومیت در دانش بر حسب درصد افراد بالغ بی‌سواد و محرومیت در سطح زندگی از ترکیب سه متغیر درصد افرادی که به آب سالم دسترسی ندارند، درصد افرادی که به خدمات بهداشتی دسترسی ندارند و درصد کودکان پنج ساله‌ای که دچار کم‌وزنی هستند به دست می‌آید.

- شاخص نسبت افراد فقیر: این شاخص به صورت نسبت تعداد افراد فقیر به تعداد کل افراد جامعه تعریف شده است.

$$H = \frac{q}{n} \quad 0 < H < 1 \quad (1)$$

که در آن q تعداد افراد فقیر و n تعداد کل افراد جامعه است. اندازه این شاخص بین صفر (حالتی که هیچ فقیری در جامعه وجود ندارد) و یک (حالتی که درآمد کلیه افراد جامعه کمتر از درآمد متناظر با خط فقر باشد) تغییر می‌کند. کاربرد این شاخص به دلیل برخی مشکلات آن با محدودیت مواجه است. از جمله اینکه نسبت به انتقال درآمد بین فقیرها و

حتی بین فقیرها و غیرفقیرها و همچنین نسبت به کاهش درآمد فقرا حساس نیست.

- شاخص نسبت شکاف درآمدی: شاخص نسبت شکاف درآمدی، مقدار متوسط فاصله درآمد افراد فقیر تا خط فقر را به صورت نسبتی از خط فقر بیان می‌کند. شاخص مذکور برای بیان شدت یا عمق فقر به کار گرفته می‌شود.

$$I = \frac{1}{q} \sum_{i=1}^q (z - y_i) / z = (z - y_p) / z = 1 - \frac{y_p}{z} \quad (2)$$

که در آن I شاخص نسبت شکاف درآمدی، $\frac{1}{q} = \sum_{i=1}^q y_i$ متوسط درآمد افراد فقیر، z خط فقر و $y_i - z$ شکاف فقر است. چنانچه دو شاخص مذکور با همدیگر به کار برده شوند، می‌توانند تصویر نسبتاً بهتری از فقر ارائه دهند.

- شاخص فقر سن: سن شاخص فقر را به صورت زیر ارائه کرد:

$$P = A \sum_{i=1}^q V_i g_i \quad (3)$$

که در آن V_i وزن شکاف فقر $(g_i = z - y_i)$ امین فرد فقیر و A جزء ثابت نرمال شده است و به n, q و z بستگی دارد. وی سپس دو اصل موضوعه را پیشنهاد نمود و در نهایت شکل دیگری از شاخص P را ارائه کرد:

$$P = H [I + (1-I) G] \quad (4)$$

که در آن H درصد فقیرها، I شکاف نسبی درآمد (شکاف فقر) و G ضریب جینی توزیع درآمد بین فقیرها می‌باشد. برای محاسبه شاخص فقر سن ابتدا باید سه شاخص H, I و G محاسبه شود و

². Human Development Index

¹. Organization for Economic Cooperation and Development

- این روش بر اساس مفاهیم فقر که در آن محرومیت‌های متعدد به صورت همزمان تجربه شده است؛ پایه گذاری شده است.

- از طرفی یک شاخص واحد ارائه می‌دهد که مفهوم فقر را به وسیله توزیع مشترک محرومیت‌ها بیان می‌کند و به ویژه برای گزارش پیشرفت سیاست‌های کاهش فقر و مقایسه عملکردهای اقتصادی و اجتماعی کاربرد دارد.

- بسیار انعطاف پذیر باشد.

- و مهمتر از همه اینکه سازمان ملل و موسسه بین المللی فقر آکسفورد، شاخص فقر چندبعدی را با همین رویکرد اندازه‌گیری کرده و استفاده از این روش قابلیت مقایسه و رتبه‌بندی را برای اطلاعات کشور ایجاد می‌کند (سالم و همکاران، ۱۳۹۷).

شاخص فقر چندبعدی افراد فقیر را با استفاده از آستانه‌های محرومیت و فقر شناسایی می‌کند و شامل سه بعد سلامت، آموزش و استاندارد زندگی است و هر بعد شامل چند معیار است. ۸ معیار از بین ۱۰ معیار مطابق با اهداف توسعه هزاره هستند. نمودار (۱)، ابعاد و معیارهای شاخص فقر چندبعدی را نشان می‌دهد.

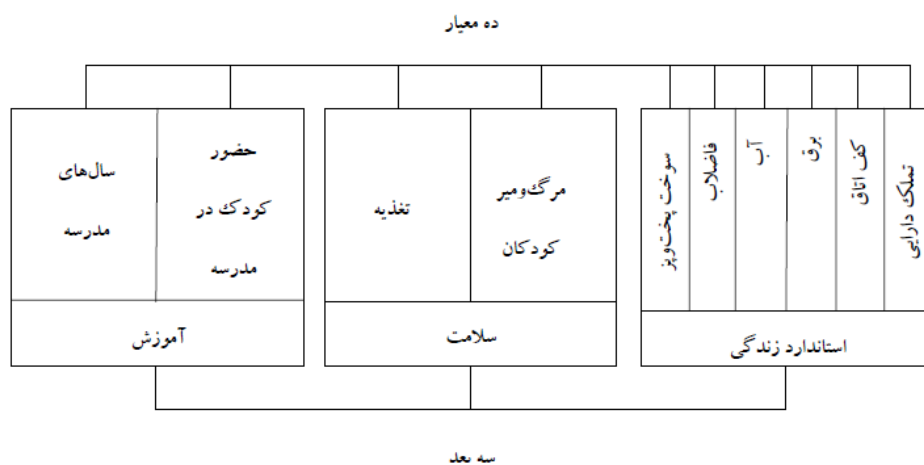
محاسبه هر یک از سه شاخص مذکور مستلزم در اختیار داشتن خط فقر است.

- شاخص فوستر، گریر و توربک: شاخص فوستر، گریر و توربک (FGT)^۱ نشان دهنده عمق و شکاف فقر است که در آن فقر تابعی از نسبت شکاف فقر می‌باشد. این شاخص علاوه بر محاسن شاخص سن خاصیت تجزیه پذیری نیز دارد. شاخص فوستر، گریر و توربک که گاهی با p_α نشان داده می‌شود از رابطه زیر به دست می‌آید:

$$P_\alpha = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^H \left(\frac{Y_p - Y_i}{Y_p} \right)^\alpha \quad (5)$$

که در آن Y_i درآمد i امین فرد فقیر، Y_p خط فقر و N تعداد کل افراد است.

- شاخص فقر چندبعدی به روش آلکایر و فوستر^۲: در این روش به تشخیص و شمردن محرومیت‌های متعدد و رنج‌های افراد و خانواده‌ها می‌پردازد، استفاده می‌شود. این متد برای اندازه گیری MPI در گزارش توسعه انسانی استفاده شده است و دارای چندین مزیت است که عبارتند از:

نمودار (۱): ابعاد و معیارهای فقر چندبعدی (الکایر و سانتوس، ۲۰۱۰)

². Alkire & Foster

¹. Foster, Greer & Thorbecke

ویژگی‌های ریاضیاتی آن شامل ساختار و واکنش آن نسبت به تغییر در اجزای مختلف، نمود یافته است. ویژگی‌های بحث شده در خصوص معیارهای اندازه-گیری فقر را می‌توان به چهار دسته تقسیم کرد. مجموعه نخست از ویژگی‌ها که بر این موضوع تأکید دارد این است که معیار فقر نباید تحت تبدیل‌های مشخص ماتریس دست‌آوردها، تغییر کند. این ویژگی‌ها را ویژگی‌های تغییرناپذیری^۲ می‌خوانیم که عبارتند از تقارن، تغییرناپذیری در تکرار، تغییرناپذیری با مقیاس و دو ویژگی تمرکز جایگزین، یعنی تمرکز فقر و تمرکز محرومیت. دسته دوم از ویژگی‌ها بر این مسئله تأکید دارند که باید فقر همراه با تغییرات مشخص در ماتریس دست‌آوردها، افزایش یا کاهش یابد. مجموعه سوم از اصول، فقر کلی را به گروه‌های افراد یا گروه‌هایی از ابعاد مرتبط می‌سازد که از این رو ویژگی‌های زیرگروهی خوانده می‌شوند. سایر ویژگی‌ها که تضمین می‌کنند معیار فقر در بازه معمول قرار گرفته و از پارامترهای رفتاری مناسب برخوردار باشند، ویژگی‌های فنی نامیده می‌شوند (سالم و همکاران، ۱۳۹۷).

۲،۲ فقر چند بعدی

بدون در نظر گرفتن ابعاد مختلف فقر نمی‌توان تحلیلی دقیقی از فقر و تأثیرات آن بر روی جوامع در نظر گرفت. حتی اگر سطح نابرابری در ابعاد فردی بدون تغییر باشد. فردی که از نظر درآمد فقیر است اما از دبیرستان فارغ التحصیل شده است، در یک محله از نظر اقتصادی متوسط زندگی می‌کند، و دارای شغل و بیمه درمانی است، نسبت به فردی با همان سطح درآمدی، اما بدون مدرک، بدون بیمه درمانی، و خانه‌ای در محله‌ای بسیار ضعیف از لحاظ اجتماعی، در معرض آسیب کمتری قرار دارد. صورت‌بندی غنی‌تر و چند بعدی از مشکلات فقر و محرومیت، می‌تواند به سیاست‌گذاری بهتری در این خصوص در جوامع هدف کمک کند (ریوز و

بعد سلامت شامل ۲ معیار تغذیه و مرگ‌ومیر کودکان، بعد آموزش شامل معیارهای سال‌های مدرسه و حضور کودک در مدرسه و بعد استاندارد زندگی نیز شامل معیارهای سوخت برای پخت‌وپز، دفع بهداشتی فاضلاب، دسترسی به آب آشامیدنی سالم، برق، کف اتاق و تملک برخی دارایی‌ها است. در بعد اول، زمانی فرد از نظر تغذیه محروم است که عضوی از خانواده وی سوءتغذیه داشته باشد. به این منظور، برای کودکان از شاخص وزن در برابر سن و برای بزرگسالان از شاخص توده بدن^۱ استفاده می‌شود. در خصوص معیار دوم در بعد اول می‌توان بیان کرد، در صورتی که حداقل یک کودک در خانواده فوت کرده باشد همه اعضای خانواده محروم در نظر گرفته می‌شوند. بعد آموزش دارای ۲ معیار سال‌های مدرسه و حضور کودک در مدرسه است و اگر در هر خانوار حداقل یک نفر دارای ۵ سال تحصیل باشد تمام اعضای خانوار غیرمحروم هستند. در معیار حضور کودک در مدرسه، کودکانی که در سنین مدرسه قرار دارند می‌بایست در کلاس‌های اول تا هشتم در مدرسه حضور یابند. بنابراین، اگر کودکی به مدرسه نرفته باشد تمام اعضای خانواده محروم در نظر گرفته می‌شوند. بعد استاندارد زندگی نیز شامل ۶ معیار است. ۳ معیار آب آشامیدنی سالم، دفع بهداشتی فاضلاب و استفاده از سوخت مناسب برای پخت و پز از اهداف توسعه هزاره هستند. معیارهای دیگر این بعد شامل برق، کفپوش خانه و مالکیت برخی از کالاهای مصرفی مثل رادیو، تلویزیون، تلفن، دوچرخه، موتور، ماشین، کامیون و یخچال است.

در انتخاب یکی از روش‌های اندازه‌گیری از میان مجموعه‌ای از گزینه‌ها، یک سیاست‌گذار فکر می‌کند که یک معیار فقر در وضعیت‌های مختلف چگونه باید رفتار کند تا یک معیار خوب برای سنجش فقر باشد و اهداف سیاستی را پشتیبانی نماید. قضاوت‌های ارزشی نهفته در یک معیار اندازه‌گیری فقر در

^۲. invariance properties

^۱. Body Mass Index

های اصلی انسانی می‌باشد. پس هدف کلی در رابطه با ابعاد غیردرآمدی فقر، ترویج رویکردهای یکپارچه و چارچوب‌های سیاست برای رسیدگی به فقر چند بعدی است. در بررسی برآورد فقر چندبعدی، MPI جهانی از یک برش دوگانه برای تعیین وضعیت فقر استفاده می‌کند. برای هر شاخص، دستاورد خانوار با حد محرومیت مربوطه مقایسه می‌شود و خانوار به عنوان محروم یا غیرمحروم طبقه بندی می‌گردد. متعاقباً برای هر محرومیت وزنی اعمال و محرومیت‌های وزنی خانوار با هم جمع می‌شوند و در نتیجه امتیاز محرومیت وزنی خانوار به دست می‌آید. اگر یک خانوار به عنوان فقیر چندبعدی شناخته شود طبق بندی محرومیت آن برابر یا بالاتر از حد متوسط جهانی در نظر گرفته می‌شود (جیندرا و واز،^۲، ۲۰۱۹).

به دلیل ماهیت چندبعدی فقر، ارائه تعریف جامع و دقیقی از فقر مشکل است. اما فقر چند بعدی نشان دهنده محرومیت افراد جامعه در قابلیت‌های اولیه انسانی است و الگوی متفاوتی از فقر درآمدی ارائه می‌کند. تانسن^۳ در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰، اعتقاد داشت که افراد، خانوارها و گروه‌های جمعیتی را زمانی می‌توان فقیر به حساب آورد که با فقدان منابع برای کسب انواع رژیم‌های غذایی، مشارکت در فعالیت‌ها و شرایط و امکانات معمول زندگی مواجه باشند. آمارتیا سن^۴ در سال ۱۹۸۱ اشاره کرده است که فقر را می‌بایست به صورت محرومیت از قابلیت‌های اساسی در نظر گرفت و نه فقط پایین بودن درآمدها که ضابطه متعارف شناسایی فقر است. البته محرومیت، خود مفهومی نسبی است که ممکن است در مکان‌ها و زمان‌های مختلف، تعاریف متفاوتی داشته باشد. وی با انتقاد از سایه سنگین درآمدمحوری بر فقر و نابرابری، رویکرد «قابلیتی»^۵ را به جای نگاه درآمد محوری در تحلیل‌های اقتصادی ارائه کرد. در نتیجه محرومیت از قابلیت‌ها نیز یکی از ابعاد فقر و نبود استانداردهای

همکاران^۱، ۲۰۱۶). البته باید توجه داشت که اصطلاح فقر و محرومیت نیز با همدیگر تفاوت دارند. در مواردی، اصطلاح محرومیت به معنای فقر محسوب می‌شود در صورتی که اینگونه نیست و بیشتر محققان بر تفاوت این دو تأکید دارند. بسیاری از محققان معتقدند که فقر منعکس‌کننده محدوده‌ای از اقدامات پولی صرفاً یک بعدی (تک بعدی) است و اشاره به فرصت‌ها، انتخاب و حقوق دارد، ولی محرومیت دارای مفهومی پیچیده، اشکال مختلف و پنهان است که اشاره به فقدان عوامل مهمی مانند امکانات آموزشی، فرهنگی، سلامت، رفاه، مسکن، حمل و نقل، خدمات و غیره دارد. فقر یک حاشیه مالی است و کمبود منابع مالی را می‌توان به عنوان زندگی در فقر در نظر گرفت و محرومیت زمانی است که مردم به صورت تمام یا به اندازه کافی امکانات رفاهی، استانداردها و خدمات را برای شرکت و نقش‌آفرینی جامعه‌ای که در آن عضویت دارند را نداشته باشند. با این حال فقر و محرومیت به عنوان علت و نتیجه به یکدیگر متصل هستند (طولابی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۷).

شاخص جهانی فقر چندبعدی (MPI) برای اولین بار به عنوان ابزاری برای حمایت و نظارت بر کاهش فقر جهانی در راستای اهداف توسعه پایدار (SDGs)، در برنامه هزاره سوم سازمان ملل متحد گنجانده شد. لذا برای پایان دادن به فقر در همه ابعاد آن، فقر را چندبعدی معرفی کرده و به دنبال ارزیابی عوامل کاهش فقر چندبعدی هستند. آنها معتقدند پایان دادن به فقر فقط به درآمد مردم نیست، بلکه دسترسی آنها به نیازهای اساسی، مانند آموزش با کیفیت، مراقبت‌های بهداشتی، مسکن مناسب و امنیت می‌باشد. کاهش MPI جهانی با این دیدگاه مطابقت دارد، زیرا اقدامات صورت گرفته با هدف تمرکز بر توسعه قابلیت‌های انسانی پشتیبانی می‌شود. در واقع می‌توان بیان نمود فقر چندبعدی منعکس‌کننده محرومیت‌های حاد در حوزه قابلیت-

⁴. Amartya Sen
⁵. Capability

¹. Reeves et al.
². Jindra & Vaz
³. Townsend

وضعیت فقر به صورت پایدار از طریق ارتقاء آموزش و تحصیل فرد و خانوار، ارتقاء فرهنگ و شیوه های زندگی سالم و غیره ارتقاء داده می شود (سالم و همکاران، ۱۳۹۷). استفاده از شاخص های پولی برای فقر، اغلب انعکاس این دیدگاه است، که این شاخص ها نماینده های مناسبی برای فقر چندبعدی هستند. اما مسئله این است که چنانچه تنها افرادی که از بعد درآمد (مصرف) محروم هستند را فقیر در نظر بگیریم، آیا این امر منجر به از قلم افتادن بخشی از افرادی که در ابعاد دیگر به جز (مصرف) فقیر هستند در فرآیند شناخت فقرا قرار می گیرند یا خیر؟ به اعتقاد توربک^۱ (۲۰۰۸)، تمام آنچه از تحلیل فقر باقی مانده، به طور مستقیم و غیرمستقیم به طبیعت چندبعدی فقر برمی گردد و پیش از آنکه مسئولین توسعه، استراتژی های کاهنده فقر را در درون استراتژی ها و مفاهیم رشد بگنجانند، لازم است که ابعاد مختلف فقر را بهتر درک کرده و بهتر این ابعاد را مشخص کنیم و دریابیم که این ابعاد چگونه بر یکدیگر اثر خواهند داشت (سالم و همکاران، ۱۳۹۷). محرومیت به شکلی ساده معادل تعداد محرومیت هایی است که فرد آنها را تجربه می نماید. عبارات «فقر^۲» و «محرومیت^۳» در ادبیات فقر چندبعدی مترادف یکدیگر نیستند. ممکن است فردی که در یک بُعد مشخص محروم است لزوماً فقیر در نظر گرفته نشود. محرومیت مربوط به هریک از ابعاد است و فقر به صورت کلی و با توجه به تمام ابعاد تعبیر و تعیین می شود (الکایر و همکاران^۴، ۲۰۱۵).

۲٫۳ رابطه اندازه دولت و فقر

چندبعدی

از دیرباز تاکنون در ادبیات اقتصاد در خصوص دخالت دولت در فعالیت های اقتصادی، دیدگاه ها و نظریه های متفاوتی وجود داشته است. بحث دخالت و حضور دولت در اقتصاد به همراه تدوین علم اقتصاد و مکتب اقتصاد کلاسیک به شکل جدی

لازم برای داشتن حداقل های یک زندگی خوب است. بنابراین چنانچه قابلیت استفاده از منابع در یک فرد وجود نداشته باشد و نتواند از این منابع استفاده کرده و آنها را به یک کارکرد تبدیل کند، مطلوبیتی از در اختیار داشتن آن منابع به دست نخواهد آورد و یک فرد فقیر تلقی می شود و این ایده آغازی برای رویکرد چندبعدی به مسئله فقر است (فطرس و قدسی، ۱۳۹۳). در این رویکرد، فقر به مثابه محرومیت از قابلیت های فردی و اجتماعی تعریف می شود که یکی از آنها درآمد است. می توان گفت که سن با ارائه نظریه قابلیت ها حیطه بررسی شرایط رفاهی افراد را گسترش داد زیرا پیش از او بررسی پدیده فقر تنها با رویکرد محدود درآمدی که در اصل برآمده از نظریه مطلوبیت بود، صورت می پذیرفت. امروزه این رویکرد توسط سازمان های بین المللی کاملاً پذیرفته شده است و مبنای به وجود آمدن شاخص های چندبعدی فقر قرار داده شده است. بر پایه همین دیدگاه، از سال ۱۹۹۰ فراتر از شاخص فقر، حتی درجه توسعه یافتگی کشورها بر پایه شاخص توسعه انسانی مبتنی بر سه قابلیت انسانی زندگی سالم و طولانی (امید به زندگی)، دسترسی به دانش و آگاهی (آموزش) و استاندارد زندگی (درآمد) مورد سنجش قرار می گیرد. آنچه که چشم انداز قابلیت در تحلیل فقر انجام می دهد این است که درک ما را از ماهیت و علل فقر و محرومیت گسترش می دهد. سیاست گذاری هایی که فقر درآمدی را هدف قرار می دهند، در تلاشند تا فرد محروم را در آستانه ای بالاتر از خط فقر محاسبه شده قرار دهد که تحت این سیاست گذاری وضعیت رفاهی فرد امکان دارد در اثر شوک ها و نوسانات ناشی از مخاطرات گوناگون دستخوش تغییر شود و فرد در زیر خط فقر تعریف شده قرار بگیرد. اما سیاست گذاری های معطوف به رویکرد قابلیت، هدف گذاری های بلندمدتی است که در اثر شوک ها و تکان های گوناگون محرومیت فرد را به او باز نمی گرداند. توانایی افراد و خانوارها جهت خروج از

³. Deprivation

⁴. Alkire et al

¹. Thorbecke

². Poor

همچنین پس از جنگ جهانی دوم و ظهور گرایش علمی توسعه اقتصادی و شکل‌گیری نظام برنامه‌ریزی برای دستیابی به توسعه به خصوص در کشورهای با برنامه‌ریزی متمرکز، دخالت دولت برای توسعه اقتصادی و زدودن فقر و ایجاد عدالت و برابری اقتصادی- اجتماعی به صورت جدی مطرح شد. لذا تعیین ترکیبی از مخارج دولت برای تحقق اهداف توسعه‌ای و تقویت رشد اقتصادی همراه با کاهش فقر از جمله مباحث مهم در محافل دانشگاهی و در بین سیاست‌گذاران اقتصادی بوده است. سیاست‌های عمومی به دو شکل مستقیم یعنی از طریق هزینه‌ها و مالیات‌ها و غیرمستقیم یعنی از طریق فرصت‌های کسب درآمد، سرمایه انسانی و نهادهای ایجادشده، بر توزیع درآمد ملی تأثیر می‌گذارد. دولت بودجه را در سه زمینه مسائل اجتماعی، زیرساخت‌ها و سایر زمینه‌ها تقسیم بندی نموده است که اندازه و ترکیب این هزینه‌ها، شاخص اولیه اجتماعی، رشد درآمد، برابری درآمد و فقر را تحت تأثیر قرار خواهد داد. شاخص‌های اساسی و اولیه اجتماعی نظیر بهداشت و آموزش، تابعی از هزینه‌های اجتماعی، هزینه‌های مربوط به زیرساخت‌ها، سایر هزینه‌ها و نیز رشد درآمد است. رشد درآمد نیز تابعی از شاخص‌های اجتماعی، زیر ساخت‌ها و سایر هزینه‌هایی است که دولت در اقتصاد انجام می‌دهد. ماسگرو^۱ اعتقاد دارد اهمیت نسبی خدمات اجتماعی، باعث استفاده بیشتر از پرداخت‌های انتقالی می‌شود و باعث افزایش قابل ملاحظه در اهمیت پرداخت‌های انتقالی نسبت به خریدهای عمومی می‌شود که می‌تواند تأثیرات مثبتی بر توزیع درآمد و کاهش فقر داشته باشد. بنابراین با توجه به هزینه‌های مختلف دولت می‌توان انتظار رابطه معکوس یا مثبت بین هزینه‌های دولت و فقر داشت. لذا امکان وجود رابطه غیرخطی بین اندازه دولت و فقر امری محتمل است. از طرف دیگر، هزینه‌های دولت و اندازه آن بر رشد اقتصادی مؤثر هستند. دولت با افزایش عرضه کالاهای

مطرح شده است. در مجموع دو نگرش از حضور دولت مطرح می‌شود. یکی نگرش دولت حداقل که منشأ آن مکاتب فیزیوکرات و کلاسیک بوده است و دیگری دولت حداکثر که از سوی مکتب مقابل کلاسیک‌ها یعنی مارکسیست‌ها و سوسیالیست‌ها حمایت می‌شده است. اما از دهه ۱۹۳۰ به بعد قضیه دولت در اقتصاد مختلط مطرح شد که حالت بینابین دو وضع افراط و تفریط مذکور محسوب می‌شد. در دهه ۱۹۷۰ تحولات چشمگیری در حوزه دخالت دولت در اقتصاد شکل گرفت. نقش‌آفرینی گسترده دولت در اقتصاد و شکل‌گیری دولت‌های رفاه جدید در این دوره نتایج مطلوبی به همراه نداشت و در عمل ناکارآمدی عملکرد دولت و وخامت اوضاع اقتصادی موجب شد تا بر شمار طرفداران دولت کوچک افزوده شود. به طوری که در دهه ۱۹۸۰ نوعی چرخش عقیده علیه دولت صورت گرفت و سرانجام این تصور غلبه پیدا کرد که در حوزه اقتصاد، بخش دولت نسبت به بخش خصوصی کارایی کمتری دارد. بنابراین از اواخر این دهه نقش دولت در اقتصاد رو به کاهش نهاد، موضوع خصوصی‌سازی به شکل فراگیر مطرح شد و مسائل تعدیل ساختاری و آزادسازی تجاری به طور جدی‌تر دنبال شد (پتانلار و همکاران، ۱۳۹۴). اقتصاددانان قاره اروپا به خصوص در آلمان نقش دولت را در توسعه اقتصادی مسلم می‌دانند و حجم وسیعی از فعالیت‌های اقتصادی دولت را به منزله قدرت بیشتر برای به حرکت درآوردن موتور توسعه اقتصادی تصور می‌کنند. به این دلیل که دولت در هماهنگ کردن سلیقه‌های فردی و اجتماعی دارای دستی تواناست و درعین حال، ایجاد امنیت و افزایش سرمایه‌گذاری‌های مؤثر و فراهم کردن جهت‌های اجتماعی مطلوب برای رشد و توسعه اقتصادی از نکات عمده‌ای است که دخالت را دولت در امور اقتصادی توجیه می‌کند؛ لذا دخالت دولت از این منظر می‌تواند از طریق تقویت فرایند رشد و توسعه اقتصادی به کاهش فقر در جامعه نیز منجر شود.

^۱. Musgrave

شود. یعنی هنگامی که دولت اندازه کوچکی دارد، مخارجش که عمدتاً معطوف به تهیه کالای عمومی، فراهم ساختن زیرساخت‌ها، تقویت سرمایه انسانی از طریق مخارج آموزشی و بهداشتی است، از طریق تقویت رشد اقتصادی و سرمایه انسانی می‌تواند تأثیری مثبت بر بهبود وضعیت فقر داشته باشد. اما پس از بزرگ شدن بیش از اندازه دولت در اقتصاد و گسترش رانت‌جویی و افزایش ناکارایی‌های اقتصادی و اختلال در مکانیسم بازار، می‌تواند منجر به تضعیف رشد اقتصادی و تشدید نابرابری توزیع درآمد به نفع گروه‌های رانت‌جو و در نتیجه بدتر شدن وضعیت فقر شود (زارع و زارع، ۱۳۹۶). از طرفی دولت می‌تواند از طریق بازتوزیع درآمد و ثروت و انتقال بخشی از **درآمد** **افراد** ثروتمند به افراد فقیر با استفاده از سازوکارهای اجتماعی نظیر **مالیات** **گیری** دقیق و اصولی گام‌های بزرگی در جهت کاهش فقر بردارد. شیپه^۳ در توجیه رابطه بین اندازه دولت و فقر بیان می‌نماید که دولت با اندازه کوچک در تأمین کالاهای عمومی، رسیدگی به عموم افراد جامعه، دفاع از مالکیت‌های معنوی و... موفق-تر است و در مقابل با افزایش اندازه دولت، افزایش غیراصولی نرخ مالیات‌ها منجر به خروج سرمایه و کاهش رشد اقتصادی و تشدید فقر در جامعه می‌گردد. البته باید توجه نمود که فقر چندبعدی متأثر از سطح تحصیلات، میزان وابستگی افراد در مواجهه با متغیرهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، محل سکونت، نظام سیاسی و حتی فساد دولت می‌باشد (ناجیتاما و همکاران^۴، ۲۰۲۰).

در واقع اثر مستقیم اندازه دولت بر فقر چند بعدی را نمی‌توان نادیده گرفت. اندازه دولت در سطح مناسب با کاهش نابرابری‌های افقی (نابرابری بین زنان و مردان و...) همراه است. در اینجا باید خاطر نشان کرد، سطح مناسب اندازه دولت بستگی به ارتباط آن با تولید ناخالص داخلی دارد. سهم اندک اندازه دولت از کل تولید ناخالص داخلی

عمومی مولد موجب افزایش بازده نهایی سرمایه-گذاری می‌شود که اثر تشویقی بر سرمایه‌گذاری دارد. از سوی دیگر اخذ مالیات برای تأمین مالی هزینه‌های دولت، اثر ضدانگیزشی بر فضای تولید و سرمایه‌گذاری دارد. بارو و ساتی‌مارتین^۱ (۱۹۹۵) نشان می‌دهند نرخ رشد اقتصادی نسبت به اثر اول افزایشی و نسبت به اثر دوم کاهش‌ی است. در نتیجه، نرخ رشد اقتصادی نسبت به اندازه نسبی دولت در اقتصاد، از یک رابطه U معکوس تبعیت می‌کند. این ارتباط غیرخطی بین اندازه دولت و رشد اقتصادی به منحنی آرمی نیز مشهور است. همچنین کوزنتس^۲ (۱۹۹۵)، مطرح کرد نابرابری درآمدی طی اولین مراحل رشد اقتصادی رو به افزایش است و سپس، هم تراز می‌شود و بالاخره طی مراحل بعد کاهش می‌یابد. کوزنتس اعتقاد دارد در کشورهای درحال توسعه (که در سطوح گوناگون درآمدی قرار داشتند) با بالا رفتن درآمد تا حد معینی نابرابری افزایش می‌یابد و سپس با افزایش تولید و درآمد، کاهش می‌یابد. به عبارتی دیگر، شکل واژگون U رابطه بین نابرابری و درآمد سرانه در طول زمان برای یک کشور را نشان می‌دهد. در واقع می‌توان بیان نمود در مراحل اولیه **توسعه اقتصادی**، فرصت‌های سرمایه‌گذاری، برای اشخاص متمول زیاد می‌شود و در همان حال هجوم نیروی کار ارزان باعث کاهش دستمزدها می‌شود. این در حالی است که در اقتصادهای توسعه یافته، ذخایر **سرمایه انسانی** به جای ذخایر سرمایه فیزیکی به عنوان منبع اصلی رشد اقتصاد مطرح می‌شود؛ و نابرابری اقتصادی با کاهش سطوح آموزش، سرعت رشد اقتصادی را کاهش می‌دهد، زیرا افراد فقیرتر و محرومتر در این شرایط، پول کافی برای تأمین مخارج تحصیل خود را ندارند. بنابراین تأثیر غیرخطی اندازه دولت بر رشد اقتصادی بر اساس منحنی آرمی و تأثیر غیرخطی رشد بر توزیع درآمد بر اساس نظریه کوزنتس می‌تواند موجب تأثیر غیرخطی اندازه دولت بر فقر نیز

3. Sheehey

4. Najitama et al.

1. Barro and Salai Martin

2. Kuznets

اندازه دولت برای این مهم در نظر گرفته شود که کشورها باید به آن دست یابند تا از مزایای کاهش فقرچندبعدی مرتبط با اندازه مناسب دولت برخوردار شوند. زیرا ایجاد و تثبیت اندازه مناسب دولت به زمان و منابع نیاز دارد. برخی کشورها به طور بالقوه هنوز در موقعیتی نیستند که از مزایای اندازه مناسب دولت بهره ببرند. این توضیح با این ایده مطابقت دارد که این کشورها در تله فقر گیر کرده‌اند و این مسئله آنها را از بهره‌مندی از اصلاحات حاکمیتی باز می‌دارد و در واقع دستور کار ایجاد اندازه مناسب دولت ممکن است برای آنها طاقت فرسا باشد. و دوم اینکه رابطه بین اندازه دولت و کاهش فقر تا حدی مشروط به سایر عوامل ساختاری است که هنوز در برخی کشورها وجود ندارند. در واقع دولت‌های کارآمدتر در ارائه خدمات اساسی و ایجاد دسترسی به کالاهای عمومی برای کسانی که از شهرهای بزرگ دورتر هستند، موفق‌تر عمل می‌کنند و در نتیجه رفاه را در این مناطق بهبود می‌بخشند و برابری اجتماعی را افزایش می‌دهند (جیندرا و واز، ۲۰۱۹).

اگرچه روند افزایشی فقر مطلق در برخی نقاط دنیا کنترل و یا در حال بهبود می‌باشد، اما فقرچندبعدی تأثیر غیرقابل توفقی بر جوامع مختلف در ابعاد گوناگون داشته است (شیائو و همکاران^۳، ۲۰۲۲).

۳ پیشینه تحقیق

در زمینه فقر تاکنون پژوهش‌های علمی متعددی در ایران و سایر نقاط جهان ارائه شده است. در این میان بررسی اثرات اندازه دولت بر فقر چندبعدی می‌تواند کمک شایانی در واکاوی این مسئله و رسیدن به راهکارهای مناسب در اصلاح این فرایند در جوامع در حال توسعه داشته باشد. البته باید اذعان کرد مطالعه چندانی در مورد رابطه اندازه دولت و فقر چندبعدی انجام نشده است، و

شاهدی بر عدم ارائه کافی خدمات عمومی است. که این خود سبب تشدید نابرابری‌های افقی خواهد شد. به عنوان مثال رشد تولید ناخالص داخلی سبب افزایش سرانه آموزش و در نتیجه رشد فکری در جوامع شده و این خود سبب افزایش آگاهی عمومی و کاهش نابرابری بین زنان و مردان می‌گردد. البته رابطه بین اندازه دولت و فقر چند بعدی در کشورهای با درآمد کم و متوسط متفاوت است. رابطه بین اندازه دولت و فقر ممکن است به مرحله توسعه کشورها بستگی داشته باشد. به عبارت دیگر، ممکن است اندازه مناسب دولت یا اجرای اصلاحات دولتی، اگر منابع عمومی جوامع در جهت رسیدن به کاهش سطح فقر بسیار کم باشد هیچ فایده‌ای نخواهد داشت. با این حال، کار کمی برای بررسی تجربی و تحلیل رابطه بین اندازه دولت و فقر چند بعدی انجام شده است (جیندرا و واز، ۲۰۱۹). کاهش اندازه دولت و در پی آن رشد اقتصادی ابزار مهمی برای کاهش فقر چند بعدی است. در واقع باید گفت شاخص اندازه دولت ابزار مؤثری بر روی فقر چند بعدی است (بالاسوبرامانیان و همکاران^۱، ۲۰۲۱). نتایج در این زمینه نشان می‌دهد، کشورهایی که به سمت کوچک‌سازی اندازه دولت پیش می‌روند، با سطوح بالاتر صادرات، سهم بالاتری از صنعت و خدمات در تولید ناخالص داخلی خود، و کنترل بالاتر فساد، فقر چندبعدی کمتری دارند (سانتوس و همکاران^۲، ۲۰۱۶). از طرفی گسترش اندازه دولت سبب ایجاد شکافها و بحران‌های اجتماعی در جوامع هدف شده که خود سبب گسترش فقرچندبعدی و پیامدهای ناشی از آن خواهد شد (ریمولدی و همکاران، ۲۰۲۰).

توجه به این نکته حائز اهمیت است که هنگام حمایت از اندازه مناسب دولت برای از بین بردن فقر چندبعدی، یک رویکرد دقیق و حساب شده مورد نیاز است. حداقل دو توضیح ممکن و مرتبط برای این موضوع وجود دارد. اول اینکه، یک آستانه مناسب از

³- Xiao et al.

¹. Balasubramanian et al.

². Santos et al.

آستانه اندازه دولت حدود ۲۱/۵ درصد برآورد شده است؛ به عبارت دیگر، در رژیم دولت کوچکتر از حد آستانه است. اندازه دولت تأثیری منفی اما بی-معنی بر فقر مطلق داشته است، اما پس از عبور از آستانه مذکور و قرار گرفتن در رژیم دولت بزرگ، اندازه دولت تأثیری مثبت و معنی‌دار بر فقر مطلق داشته است و گسترش اندازه دولت موجب تشدید فقر شده است.

خداداد کاشی و همکاران (۱۳۹۹)، به ارزیابی تأثیر اندازه دولت و حکمرانی بر رشد اقتصادی (به عنوان عاملی مهم در کاهش فقر) کشورهای حوزه سند چشم انداز در بازه زمانی ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۷ پرداخته‌اند. بدین منظور با استفاده از پایگاه اطلاعات بانک جهانی و داده‌های ۲۴ کشور حوزه سند چشم انداز (عمان، کویت، ازبکستان، امارات، ترکیه، ترکمنستان، تاجیکستان، یمن، عربستان، پاکستان، قطر، لبنان، قزاقستان، قرقیزستان، گرجستان، عراق، ایران، اردن، مصر، بحرین، ارمنستان، آذربایجان، افغانستان و رژیم اشغالگر قدس)، اندازه بهینه دولت براساس روش پیشنهادی بارو ارزیابی و سپس با بهره‌گیری از داده‌های تابلویی و تکنیک گشتاورهای تعمیم یافته دومرحله‌ای غیرخطی تأثیر اندازه دولت و حکمرانی بر رشد اقتصادی این کشورها برآورد شده است. یافته‌های تحقیق دلالت بر آن دارد که متوسط اندازه بهینه دولت در کشورهای مورد مطالعه معادل ۱۸/۳۸ درصد تولید ناخالص داخلی بوده است. همچنین نتایج برآورد مدل مؤید آن است که در کشورهای با اندازه دولت کمتر از حد بهینه، رشد مخارج دولت اثر مثبت بر رشد اقتصادی دارد در حالی که کشورهای با اندازه دولت بزرگتر از حد بهینه، مخارج دولت اثر منفی بر رشد اقتصادی داشته است.

جعفری و همکاران (۱۴۰۰)، در مطالعه خود و با محاسبه شاخص فقر چندبعدی به روش آلکایر و فاستر، و داده‌های ۱۳۶۹ تا ۱۳۹۸، به ارزیابی فقر چند بعدی در مناطق شهری و روستایی ایران پرداخته‌اند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد روند

متاسفانه در ایران با توجه به گستره اندازه دولت علی‌رغم تلاش‌هایی محدود در جهت کوچک‌سازی آن (اجرای اصل ۴۴ قانون اساسی) و از طرفی جنبه‌های مختلف فقر چندبعدی و اثرگذاری آن بر سایر مولفه‌های اقتصاد به ویژه رشد اقتصادی، پژوهش علمی در این خصوص صورت نگرفته است.

کریمی پتانلار و همکاران (۱۳۹۴)، با استفاده از مدل کریستوپولس، لویزیدس و تسوناس (۲۰۰۵) ارتباط اندازه دولت- نسبت مخارج دولت به تولید ناخالص داخلی- و بیکاری را در اقتصاد ایران طی دوره ۱۳۹۱-۱۳۵۳ بررسی نموده‌اند. نتایج برآورد مدل آستانه‌ای در این تحقیق نشان می‌دهد تا وقتی اندازه مخارج دولت کمتر از ۰/۲۴۸۴ باشد افزایش اندازه مخارج عمرانی دولت باعث کاهش قابل توجه بیکاری شده است، اما پس از حد آستانه‌ای مذکور، اثر اندازه مخارج عمرانی بر کاهش نرخ بیکاری به میزان قابل توجهی کاهش یافته است که می‌تواند از تبعات اثر ازدحامی فعالیت‌های گسترده دولت باشد که فضا را بر بخش خصوصی تنگ‌تر نموده است.

نادمی و حسونند (۱۳۹۴)، در مطالعه خود اثرات غیرخطی اندازه دولت بر توزیع درآمد در ایران بررسی نموده‌اند. به این منظور با استفاده از یک رگرسیون آستانه‌ای عوامل مؤثر بر توزیع درآمد در اقتصاد ایران در بازه زمانی ۱۳۹۱-۱۳۵۳ برآورد شده است. نتایج برآورد الگو نشان می‌دهد در رژیم دولت کوچک یعنی تا زمانی که اندازه دولت کمتر از ۰/۳۶۷ باشد، افزایش اندازه دولت اثر معناداری بر نابرابری توزیع درآمد ندارد اما در رژیم دولت بزرگ یعنی زمانی که اندازه دولت بزرگتر از ۰/۳۶۷ باشد، افزایش اندازه دولت منجر به افزایش نابرابری توزیع درآمد می‌شود.

زارع و زارع (۱۳۹۶)، به بررسی رابطه غیرخطی فقر و اندازه دولت در اقتصاد ایران با استفاده از روش رگرسیون آستانه‌ای پرداخته‌اند. نتایج حاصل از برآورد رگرسیون آستانه‌ای نشان داده است که اندازه دولت تأثیری آستانه‌ای بر فقر مطلق داشته و حد

دولت و فقر ممکن است به مرحله توسعه کشورها بستگی داشته باشد. به عبارت دیگر، ممکن است اندازه مناسب دولت یا اجرای اصلاحات دولتی، اگر منابع عمومی جوامع در جهت رسیدن به کاهش سطح فقر بسیار کم باشد هیچ فایده‌ای نخواهد داشت.

بالاسوبرامانیان و همکارانش (۲۰۲۱)، با بیان این پرسش که آیا رشد اقتصادی، فقر چند بعدی را کاهش می‌دهد؟ به عنوان شواهدی از کشورهای کم درآمد و متوسط، با استفاده از داده‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۸ به بررسی این موضوع پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد که کاهش فقر درآمدی نسبت به رشد، بین پنج تا هشت برابر بیشتر از فقر چند بعدی است. همچنین رشد اقتصادی ابزار مهمی برای کاهش فقر چند بعدی است، اما تأثیر آن به طور قابل‌توجهی کمتر از فقر پولی است.

زونگو و گرلینگ (۲۰۲۱)، به تجزیه و تحلیل تئوری BARS^۲ و تعیین سطح آستانه‌ای اندازه دولت در خصوص کاهش فقر در ۱۰ اقتصاد نوظهور آفریقایی طی سال‌های ۱۹۸۸ تا ۲۰۱۹ پرداخته‌اند. آنها با بکارگیری سه روش ضریب لاگرانژ (LM)، آزمون بوت استرپ و ضریب لاگرانژ (WCL-LM) و رگرسیون انتقال ملایم پانلی (PSTR)، به نتایجی از اثرات غیرخطی بین مخارج دولت و کاهش فقر دست یافتند، که در آن آستانه و اندازه دولت ۲۷٫۸۴ درصد از تولید ناخالص داخلی است، و بیش از آن سبب تشدید فقر در جوامع هدف خواهد شد.

یوسف و همکاران (۲۰۲۳)، با استفاده از مدل اتو رگرسیون با وقفه‌های توزیعی غیرخطی (NARDL) طی سال ۱۹۷۰ تا ۲۰۱۹ و با استفاده از داده‌های سری زمانی در کشور مالزی وجود هم‌انباشتگی بین متغیرها، یعنی اندازه دولت، سطح فقر، سرانه تولید ناخالص داخلی، نرخ تورم، سرمایه فیزیکی و سرمایه انسانی را نشان می‌دهند. یافته‌های تجربی نشان می‌دهد که افزایش هزینه‌های توسعه‌ای و اندازه

این شاخص در مناطق روستایی ایران در طی سال‌های مورد بررسی کاهش یافته، اما در مناطق شهری یک روند نوسانی را تجربه می‌کند که علت آن می‌تواند تورم‌های بالا و رکود اواخر دهه ۱۳۸۰ باشد.

سانتوس و همکاران (۲۰۱۶)، در مقاله خود با عنوان بازبینی رشد و فقر از دیدگاه چند بعدی، طی سال‌های ۱۹۹۹ تا ۲۰۱۴، به بررسی این موضوع پرداخته‌اند. نتایج در این زمینه نشان می‌دهد، کشورهایی که به سمت کوچک‌سازی اندازه دولت پیش می‌روند، با سطوح بالاتر صادرات، سهم بالاتری از صنعت و خدمات در تولید ناخالص داخلی خود، و کنترل بالاتر فساد، فقر چندبعدی کمتری دارند.

نیشا و اودیامبو^۱ (۲۰۱۹)، به بررسی اثرات اندازه دولت بر رشد اقتصادی به عنوان عاملی در کاهش فقر در تعدادی از کشورهای توسعه‌یافته و درحال-توسعه با استفاده از روش علیت گرنجر پرداخته‌اند. نتایج مطالعه نشان می‌دهد که جهت علیت بین این دو متغیر دارای چهار پیامد ممکن است و همه نتایج بر اساس تغییرات در کشور یا منطقه مورد مطالعه، روش‌شناسی، پراکسی‌ها، مجموعه داده‌های مورد استفاده و چارچوب زمانی در نظر گرفته شده است. با این حال، از بین این چهار پیامد، برجسته‌ترین دیدگاه دوم است که علیت گرنجر یک‌طرفه را از رشد اقتصادی به سمت اندازه دولت تأیید می‌کند و به دنبال آن مقوله علیت گرنجر دو طرفه قرار می‌گیرد.

جیندرا و واز (۲۰۱۹)، در مقاله خود با عنوان اندازه مناسب دولت و فقر چندبعدی و تحلیل مقایسه‌ای ۷۱ کشور طی سال‌های ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۴، با استفاده از مدل پروبیت چند سطحی، بیان می‌دارند که اثر مستقیم اندازه دولت بر فقر چند بعدی را نمی‌توان نادیده گرفت. اندازه دولت در سطح مناسب با کاهش نابرابری‌های افقی همراه است. البته رابطه بین اندازه دولت و فقر چند بعدی در کشورهای با درآمد کم و متوسط متفاوت است. رابطه بین اندازه

^۲. Behaviorally Anchored Rating Scales

^۱. Nyasha & Odhiambo

۴ طراحی مدل

در ابتدا توصیف آماری متغیرهای مدل در جدول زیر در بازه زمانی سال‌های ۲۰۲۱-۲۰۱۲ ارائه شده است.

دولت تاثیر کمی بر کاهش سطح فقر در بلندمدت و کوتاه‌مدت دارد، اما کاهش هزینه‌های توسعه‌ای و کوچک‌سازی اندازه دولت به طور قابل توجهی سطح فقر را کاهش می‌دهد.

جدول (۱): توصیف آماری متغیرهای مدل

نام کشور	میانگین فقر چندبعدی	میانگین اندازه دولت	میانگین کنترل فساد	میانگین سلامت و بهداشت عمومی
الجزایر	۰/۰۰۷۱	۱۶/۸۳	۳۲/۶۸	۳/۴۳
بحرین	۰/۰۰۵۲	۱۵/۵۸	۶۳/۶۷	۲/۶۱
مصر	۰/۰۲۹	۱۱/۹۷	۳۱/۰۷	۱/۳۲
ایران	۰/۰۲۲۸	۱۱/۲۴	۲۹/۹۷	۲/۹۸
اردن	۰/۰۰۷۱	۱۸/۳۴	۶۲/۳	۴/۶۸
کویت	۰/۰۰۴۱	۱۸/۷۱	۶۱/۶۲	۲/۷۵
لبنان	۰/۰۰۳۱	۱۳/۵۲	۲۱/۴۷	۳/۶۴
مراکش	۰/۰۸۱۲	۱۸/۶۷	۴۷/۳۳	۲/۱۵
عمان	۰/۰۰۴۵	۲۲/۱۷	۶۷/۶۵	۲/۷۹
پاکستان	۰/۲۹۱۲	۱۱/۰۳	۱۸/۶۹	۰/۷۸
عربستان	۰/۰۰۵۵	۲۳/۱۶	۵۷/۷۵	۲/۹۴
تونس	۰/۰۷۸۲	۱۷/۷۶	۵۴/۷	۳/۴۳
ترکیه	۰/۰۱۱۸	۱۳/۶۵	۵۴/۴۷	۳/۷۶
امارات	۰/۰۰۳۸	۹/۸۱	۸۲/۲۱	۲/۳۲

منبع: یافته‌های پژوهش (متغیرهای پژوهش شاخص هستند و فاقد واحد می‌باشند).

روش‌شناسی مد نظر این پژوهش، روش‌شناسی اقتصادسنجی است که بر پایه روش تحلیلی-کاربردی است و مدل اقتصادسنجی مورد نظر بر پایه تئوری‌های اقتصادی طراحی می‌شود و سپس با استفاده از داده‌های مراکز رسمی و بکارگیری روش‌های آماری، مدل تصریح شده برآورد می‌شود و فرضیه‌ها با استفاده از نتایج مدل آزمون می‌شوند. نمونه آماری شامل منتخبی از کشورهای در حال توسعه^۱ که ساختار اقتصادی آنها مشابه ایران بوده، در نظر گرفته شده و نمونه مورد نظر از این کشورها

همان طور که در جدول (۱) مشخص شده است، در مورد میانگین متغیر فقر چندبعدی بالاترین میزان مربوط به پاکستان (۰/۲۹۱۲) و پایین‌ترین آن مربوط به لبنان (۰/۰۰۳۱) و در خصوص متغیر اندازه دولت بالاترین و پایین‌ترین میزان از آن عربستان (۲۳/۱۶) و امارات (۹/۸۱) می‌باشد. در مورد میانگین متغیرهای کنترل فساد، امارات (۸۲/۲۱) و پاکستان (۱۸/۶۹) و بهداشت و سلامت عمومی، اردن (۴/۶۸) و پاکستان (۰/۷۸)، از بالاترین و پایین‌ترین سطح برخوردار هستند.

۱ الجزایر، بحرین، مصر، ایران، اردن، کویت، لبنان، مراکش، عمان، پاکستان، عربستان سعودی، تونس، ترکیه و امارات متحده عربی.

اولیه را به شکل تفاضل قرار می‌دهیم. برآوردگر حاصل، برآوردگر گام دوم (Two-Step) آرلانو و باند^۲ (۱۹۹۱) است. یعنی عبارت زیر:

$$\hat{\beta}_2 = [(\Delta y_{-1})' w \hat{V}_N^{-1} w' (\Delta y_{-1})]^{-1} [(\Delta y_{-1})' w \hat{V}_N^{-1} w' (\Delta y)] \quad (11)$$

یک برآوردگر سازگار برای واریانس مجانبی $\hat{\beta}_2$ از اولین جمله معادله بالا به دست می‌آید.

$$\text{var}(\hat{\beta}_2) = [(\Delta y_{-1})' w \hat{V}_N^{-1} w' (\Delta y_{-1})]^{-1} \quad (12)$$

باید توجه شود که $\hat{\beta}_1$ و $\hat{\beta}_2$ به طور مجانبی معادل هم‌اند اگر که $V_{it} \sim \text{IID}(\mathbf{0}, \sigma_v^2)$.^۳ از این رو الگویی کلی براساس هدف تحقیق و بر پایه مبانی نظری طراحی شده است. همچنین مدل مورد استفاده در این مطالعه برگرفته از مقاله جیندرا و واز (۲۰۱۹) می‌باشد.

$$\begin{aligned} MPI_{it} = & \beta_1 MPI_{it-1} + \beta_2 GS_{it} + \beta_3 GS_{it}^2 \\ & + \beta_4 ControlCO_{it} \\ & + \beta_5 Health_{it} \\ & + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad (13)$$

در الگوی فوق MPI_{it} شاخص فقر چندبعدیست که برای اولین بار توسط آلکایر و فاستر برای ۱۰۹ کشور در جهان محاسبه شد و سپس توسط طرح مبارزه با فقر و توسعه انسانی مؤسسه آکسفورد (OPHI^۴) و برنامه توسعه [سازمان ملل](#) گسترش یافت. شاخص [فقر](#) چند بعدی هر ساله توسط مؤسسه OPHI محاسبه و نتایج آن بر روی وبسایت رسمی آن منتشر می‌شود. شاخص فقر چندبعدی یک اندازه‌گیری بین‌المللی از فقر حاد

در بازه‌زمانی سال‌های ۲۰۲۱-۲۰۱۲ و مبتنی بر داده‌های مراکز رسمی آمار اقتصادی از قبیل داده‌های بانک جهانی جمع‌آوری شده است.

از آمار توصیفی و آمار استنباطی برای تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده می‌شود. روش اقتصادسنجی مورد استفاده روش گشتاورهای تعمیم‌یافته (GMM^۱) است. مدل‌های برآورد شده به روش GMM، به درستی امکان ماندگاری را حساب می‌کند و اجازه می‌دهد تا در حیطه این پژوهش مشکلات برآزش میزان تأثیرپذیری فقر چندبعدی را در نظر گرفته شود (گالیانو و رومرو، ۲۰۱۷).

$$y_{it} = \beta y_{i,t-1} + u_{it} \quad (6)$$

$$y_{it} - y_{i,t-1} = \beta (y_{i,t-1} - y_{i,t-2}) + (v_{it} - v_{i,t-1}) \quad (7)$$

$$w' \Delta y = w' (\Delta y_{-1}) \sigma + w' \Delta v \quad (8)$$

$$\hat{\beta}_1 = [(\Delta y_{-1})' w (w' (I_N \otimes G) W)^{-1} W' (\Delta y_{-1})]^{-1} x' [(\Delta y_{-1})' w (w' (I_N \otimes G) W)^{-1} W' (\Delta y)] \quad (9)$$

حال اگر در معادله بالا بجای عبارت $G)w = w' (I_N \otimes \sum_{i=1}^N w'_i G w_i$ عبارت زیر قرار گیرد:

$$V_N = \sum_{i=1}^N w'_i (\Delta V_i) (\Delta V_i)' w_i \quad (10)$$

برآوردگر بهینه روش گشتاوری (GMM) $\hat{\beta}_{-1}$ را برای وقتی $N \rightarrow \infty$ و T ثابت است، با استفاده از قیود گشتاور فوق به دست می‌آید. این برآوردگر GMM به هیچ اطلاعاتی در خصوص شرایط یا توزیع V_i یا μ_i نیاز ندارد. برای اینکه این برآوردگر عملیاتی شود به جای ΔV پسماندهای حاصل از برآورد سازگار

¹ Generalized Method of Moments

² Arellano & Bond

⁴ Oxford Poverty and Human Development Initiative

نزدیکتر باشد اندازه دولت بیشتر و هرچه به صفر نزدیکتر باشد اندازه دولت کمتر است.

ControlCO_{it} به عنوان متغیر مستقل و شاخص کنترل فساد یکی از متغیرهای بحث برانگیز در مطالعات سالیان اخیر است. این شاخص دارای بازه-ای بین صفر تا صد بوده که نزدیک شدن به حد بالای آن (عدد صد) نشان دهنده تلاش یک کشور در جلوگیری و کنترل فساد در جامعه می‌باشد. در تعریف آن می‌توان بیان نمود جلوگیری از سوء استفاده هر فرد (حقیقی یا حقوقی) از قدرتی که در اختیار دارد برای کسب نفع شخصی را کنترل فساد گویند. کوچک شدن منطقی دولت و کاهش مداخله آن در امور مردم می‌تواند موجب ایجاد بخش خصوصی کارا در جامعه شده و علاوه بر قرار گرفتن متخصصان و نخبگان در جایگاه حقیقی خود، باعث قانونمند و ضابطه‌مند شدن امور کشور و کاهش فساد در جامعه و دولت گردیده که نتیجه آن کاهش فقر خواهد بود (شاه‌آبادی و همکاران، ۱۳۸۵). Health_{it} به عنوان شاخص بهداشت عمومی (که داده‌های آن از سایت بانک جهانی استخراج شده است) و از شاخص‌های مهم توسعه‌یافتگی کشورهاست. سلامت، خوب بودن فیزیکی، ذهنی و اجتماعی می‌باشد و بنابر تعریف سازمان بهداشت جهانی سلامتی صرفاً به معنی کمبود بیماری یا ضعف نیست. سلامت محیط، سلامت جامعه، سلامت رفتاری، سلامت اقتصادی، سیاست‌های عمومی، سلامت ذهنی، امنیت شغلی، مسائل جنسیتی در سلامت و سلامت باروری (تولید مثل) از موارد مهم دیگر در بهداشت عمومی هستند. باید توجه داشت، بهداشت و سلامت همواره به عنوان ضرورتی جهت تحقق رشد و توسعه اقتصادی پایدار، ارتقاء سطح زندگی و رفاه افراد جامعه، مورد توجه صاحب نظران اقتصادی بوده است. از طرفی نبود و یا پایین بودن سلامت عمومی منجر به استرس شغلی، افت رضایت شغلی و کاهش سلامت در بین عموم جامعه خواهد شد (راه‌نجات و همکاران، ۱۳۹۰). وجود پارامترهای منفی در حوزه سلامت

است و بیش از ۱۰۰ کشور در حال توسعه به محاسبه این شاخص پرداخته‌اند. برای محاسبه این شاخص از فاکتورهای مختلفی به‌غیر درآمد، که متشکل از سلامت، آموزش و استاندارد زندگی است در تعیین فقر استفاده شده‌است. این شاخص مکمل اندازه‌گیری فقر بر پایه درآمد است زیرا ملاحظات مبتنی بر محرومیت شدید در ابعاد مختلفی همانند آموزش و استانداردهای زندگی را شامل شده است.

MPI_{it-1} وقفه اول شاخص فقر چندبعدی را نشان می‌دهد که به منظور بررسی پویایی شاخص فقر چندبعدی در مدل لحاظ شده است، زیرا فقر چندبعدی در سال جاری می‌تواند تابعی از فقر چندبعدی سال گذشته نیز باشد. (گالیانو و رومرو، ۲۰۱۷).

GS_{it} به عنوان شاخص اندازه دولت که از نسبت مخارج کل کشورهای مورد مطالعه به تولید ناخالص داخلی آنها به‌دست می‌آید، معرفی شده است. یکی از بخش‌های مهم اقتصادی در هر کشوری دولت است که علاوه بر فراهم کردن امنیت بر اساس دیدگاه حداقل مداخله دولت، می‌تواند در زمینه‌های مدیریت اقتصادی و همچنین تولید، نقش عمده‌ای ایفا کند و بدین ترتیب بر تولید بخش خصوصی و در نهایت تولید کل اقتصاد، اثرات مثبت و منفی داشته باشد. انجام فعالیت‌های مذکور و ایفای نقش‌های محوله توسط دولت مستلزم هزینه است، لذا مداخله هر چه بیشتر دولت در اقتصاد به معنای بزرگتر شدن آن است. از این‌رو، نقش صحیح و اندازه مناسب آن به عنوان بحثی جدال بر انگیز بین اقتصاددانان و دولت‌مردان طی قرن گذشته بارها دستخوش تغییر و بازنگری قرار گرفته است (نادمی و مفتخری، ۱۳۹۶). GS_{it}² به عنوان دوم شاخص اندازه دولت، به منظور بررسی اثرات غیرخطی این شاخص بر فقر چندبعدی وارد معادله شده است و اثرگذاری بالاتر و ارتقاء یافته‌ای از این شاخص را نشان می‌دهد. مقدار GS در دامنه‌ای بین صفر و صد در نوسان است. هرچه مقدار شاخص به صد

در این روش می‌توان متغیرهای درون‌زا را نیز استفاده کرد. یکی از راه‌های کنترل درون‌زایی متغیرها، استفاده از متغیر ابزاری است. یک ابزار زمانی قدرت لازم را خواهد داشت که با متغیر مورد بررسی همبستگی بالایی داشته باشد، درحالی‌که با اجزای خطا همبستگی نداشته باشد. به هر حال پیدا کردن چنین ابزاری بسیار مشکل است. یکی از مزیت‌های روش GMM این است که اجازه می‌دهد از وقفه این متغیرها به عنوان ابزارهای مناسبی جهت کنترل درون‌زایی استفاده شود. دومین مزیت این روش این است که می‌توان پویایی‌های موجود در متغیر مورد بررسی را در مدل لحاظ کرد و سومین مزیت این روش این است که در همه داده‌های سری زمانی، مقطعی و پانلی قابل استفاده است.^۲

۵ یافته‌های تجربی

در ابتدای فرایند اقتصادسنجی، بررسی پایایی متغیرها صورت می‌گیرد. در مطالعه حاضر برای بررسی ایستایی متغیرها از آزمون ریشه واحد لوین-لین و چو^۳ (Levin) استفاده شده است. وقفه‌های بهینه در این آزمون با معیار شوارتز^۴ تعیین شده است. همان‌طور که در جدول (۲) ملاحظه می‌شود، تمامی متغیرها در سطح ایستا هستند، بنابراین امکان بروز رگرسیون کاذب وجود ندارد.

همانند استرس، اضطراب و نگرانی، عدم رضایت شغلی و ... به سوق دادن نخبگان به سمت جوامعی که شرایط بهتری در این زمینه‌ها داشته، و از سطح کمی و کیفی بالاتری در ابعاد مختلف سلامت و در یک کلام توسعه‌یافته باشند، کمک می‌کند.

مطالعه حاضر، پژوهش بین‌کشوری است، لذا به منظور آزمون فرضیه و بررسی تأثیر اندازه دولت بر فقر چندبعدی از نرم‌افزار Eviews و تکنیک‌های اقتصادسنجی که مقاطع و دوره‌های زمانی را با همدیگر ترکیب می‌کند، بهره‌گرفته شده است. هم‌چنین در این مطالعه از برآوردگر پویایی روش گشتاورهای تعمیم یافته (GMM) که توسط بلوندل و بوند^۱ (۱۹۹۸) پیشنهاد شده، استفاده گردیده است.

در واقع می‌توان بیان نمود، روش گشتاور تعمیم یافته یکی از روش‌های تخمین مناسب در داده‌های تابلویی بوده به طوری که این روش اثرات تعدیل پویای متغیر وابسته را در نظر می‌گیرد. به کار بردن این روش در داده‌های تابلویی پویا مزیت‌هایی همانند لحاظ نمودن ناهمسانی فردی و اطلاعات بیشتر، حذف تورش‌های موجود در رگرسیون‌های مقطعی دارد، که نتیجه آن تخمین‌های دقیق‌تر، با کارایی بالاتر و هم خطی کمتر خواهد بود (گالیانو و رومرو، ۲۰۱۷).

به طور کلی روش گشتاورهای تعمیم یافته پویا حداقل به سه دلیل نسبت به روش‌های دیگر مناسب‌تر است:

جدول (۲): نتایج آزمون ریشه واحد متغیرها در الگوی کشورهای در حال توسعه

نتیجه آزمون	آزمون لوین، لی و چو		متغیرها
	p-value	آماره آزمون	
پایایی	۰,۰۰	-۴/۱۱۵۵۳	فقر چندبعدی
پایایی	۰,۰۰	-۶/۳۴۱۲۵	وقفه اول فقر چندبعدی
پایایی	۰,۰۰	-۵/۵۲۸۰۱	اندازه دولت

³ Levin- Lin- Chu

⁴ Schwartz

¹ Blundell & Bond

² Baltagi & Hsiao

پایایی	۰,۰۰	-۶/۱۰۲۳۵	توان دوم اندازه دولت
پایایی	۰,۰۰	-۳/۶۲۵۸۳	کنترل فساد
پایایی	۰,۰۰	-۱۱/۳۱۲۵۸	بهداشت و سلامت عمومی

منبع: یافته‌های پژوهش

استفاده از مدل داده‌های پنل) یا اینکه فرضیه عرض از مبدأهای مشترک و شیب مشترک در بین مقاطع (لزوم استفاده از الگوی داده‌های تلفیقی) پذیرفته می‌شود. برای آزمون معنی‌دار بودن روش داده‌های پنل از آماره آزمون F لیمر^۱ استفاده شده است. با توجه به نتایج جدول (۳) مقادیر F محاسبه شده برای کشورهای مورد مطالعه، داده‌های تابلویی بودن داده‌های آماری در تمام حالات پذیرفته می‌شود.

پس از اینکه ایستایی متغیرها در طول زمان بررسی شد، نخستین گام در روش داده‌های تابلویی این است که همگنی یا ناهمگنی نمونه مورد بررسی و محدودیت‌های وارد شده در الگو به لحاظ عرض از مبدأهای مشترک و یا متفاوت مشخص شود. به عبارت دیگر، نخست باید مشخص شود که رابطه رگرسیونی در نمونه مورد بررسی دارای عرض از مبدأهای ناهمگن و شیب همگن است (لزوم

¹ Leamer

جدول (۳): نتایج آزمون F لیمر در الگوی کشورهای در حال توسعه

احتمال	مقادیر برآورد شده	نماد	آزمون
[۰/۰۰۰]	۲۰/۳۸۵۱	F-Statisti	F Leamer آزمون

منبع: یافته‌های پژوهش

به جهت تبیین دقیق‌تر، به تجزیه و تحلیل تخمین ضرایب متغیرهای مورد مطالعه پرداخته می‌شود. که نتایج برآورد مدل در جدول شماره (۴) ارائه شده است.

جدول (۴): نتایج برآورد الگوی کشورهای در حال توسعه

P-Value	ضرایب	متغیر
۰/۰۰۰۰	۰/۵۶۹۱۵۸	وقفه اول فقر چندبعدی
۰/۰۰۰۰	-۰/۰۰۲۲۴۸	اندازه دولت
۰/۰۰۰۰	۰/۰۰۰۰۶۱۳	توان دوم اندازه دولت
۰/۰۰۰۰	-۰/۰۰۰۳۲۱	کنترل فساد
۰/۰۰۰۰	-۰/۰۰۷۴۲۵	بهداشت و سلامت عمومی
۰/۳۱	۱۱/۱۴۲۵۳	آزمون سارگان (J- STATISTIC)

منبع: یافته‌های پژوهش

شاخص اندازه دولت تأثیری غیرخطی و آستانه-ای بر فقر چندبعدی داشته است. از آنجا که شاخص اندازه دولت تأثیری غیرخطی بر فقر چندبعدی داشته و با توجه به اینکه ضریب اندازه دولت منفی و ضریب توان دوم اندازه دولت مثبت شده است، لذا شاخص اندازه دولت در سطوح پایین تأثیری منفی بر فقر چندبعدی برجای گذاشته است. اما افزایش سطح شاخص اندازه دولت و عبور آن از سطحی آستانه‌ای در جامعه موجب تشدید فقر چندبعدی در کشورهای مورد مطالعه شده است. به عبارت دیگر تا زمانیکه شاخص اندازه دولت از سطح $۱۸/۳۳$ کمتر باشد، سطح اندازه دولت پایین بوده و فقر چندبعدی تشدید نمی‌گردد. اما در صورت بالاتر رفتن سطح شاخص اندازه دولت

همانطور که جدول نتایج تخمین نشان می‌دهد علامت ضرایب حاکی از آن است که انتظارات تئوریک مبنی بر چگونگی تاثیرگذاری متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته (فقر چندبعدی) مورد تأیید قرار گرفته است.

وقفه اول فقر چندبعدی تأثیر مثبت و معنی‌داری بر فقر چندبعدی داشته است. به عبارت دیگر وجود یک ارتباط فراگیر و گسترده در صورت عدم کاهش فقر چند بعدی در سال‌های متوالی و انتقال اثرات آن به سال‌های آتی که موجب تشدید این نوع فقر می‌گردد، کاملاً مشهود به نظر می‌رسد. بالا بودن ضریب اثرگذاری این متغیر در مدل نشان دهنده تأثیر قابل توجه این عامل است.

^۱ - این حد آستانه از برابر صفر قرار دادن مشتق فقر چندبعدی نسبت به شاخص اندازه دولت حاصل می‌شود.

کشورهای توسعه نیافته شایع است. فساد در جنبه‌های مختلف سبب هدایت غیر بهینه منابع جوامع و افزایش رانت‌جویی شده که خود عامل بروز فقر چندبعدی است. از این رو کنترل فساد در هر جامعه‌ای باعث ایجاد شرایطی با ثبات (اقتصادی، سیاسی، اجتماعی) جهت جلوگیری از بروز یا تشدید فقر چندبعدی می‌گردد.

بهداشت و سلامت عمومی، تأثیری منفی و معنی‌دار بر فقر چندبعدی داشته است. در مورد این عامل و اثرگذاری آن بر کاهش فقر چندبعدی می‌توان گفت که بهداشت عمومی برای رشد کیفیت زندگی از طریق جلوگیری و درمان بیماری شامل نظارت بر مشکلات و شاخص‌های سلامت و همچنین ارتقاء رفتارهای سلامت محور تعریف می‌شود. یک تفاوت بزرگ میان ملل توسعه یافته و ملل در حال توسعه از لحاظ دستیابی به نوآوری‌های بهداشت عمومی و مراقبت از سلامت مد نظر است. در جهان در حال توسعه، زیرساخت‌های بهداشت عمومی از مؤلفه‌های مهم محسوب می‌شود. پایین بودن سطح بهداشت عمومی منجر به تبعیض، فقر و عقب ماندگی تحصیلی در جامعه خواهد شد. در واقع عمده‌ترین شاه‌راه تأمین و تضمین توسعه پایدار جوامع بشری برقراری کیفی سلامت افراد جامعه است. لذا رسالت و وظیفه اصلی بهداشت عمومی، استقرار تندرستی جامع و فراگیر و با کیفیت تک تک افراد جامعه است. جامعه‌ای که در چنین شرایطی باشد، حرکت به سمت رشد اقتصادی را با سهولت طی خواهد نمود. بهداشت عمومی در جنبه‌های مختلف باعث ایجاد شرایطی با ثبات (اقتصادی، سیاسی، اجتماعی) شده که سبب جلوگیری از تشدید فقر در جامعه می‌گردد.

در تخمین مدل برای بررسی معتبر بودن ماتریس ابزارها از آزمون سارگان استفاده شده است. آزمون سارگان برای اعتبارسنجی متغیرهای ابزاری، نشان دهنده عدم همبستگی متغیرهای ابزاری با جزء خطای مدل است لذا متغیرهای ابزاری استفاده شده در مدل معتبر است. در واقع می‌توان گفت در این

از حد آستانه مذکور، روند فقر چندبعدی افزایش می‌یابد که این موضوع نشان دهنده اهمیت تأثیرگذاری اندازه دولت بر روی فقر چندبعدی در یک کشور است. لذا هر چقدر سطح شاخص اندازه دولت کمتر، شدت فقر چندبعدی در این جوامع کمتر و برعکس، هر چقدر سطح شاخص اندازه دولت بیشتر، شدت فقر چندبعدی بیشتر است. زونگو و گریلینگ (۲۰۲۱) هم در مطالعه تجربی خود این موضوع را بررسی نموده‌اند که با نتایج تحقیق حاضر سازگار است. باید توجه نمود، دولت مرکز ثقل قدرت، اداره و تنظیم امور مختلف و همچنین از عوامل مهم و تعیین‌کننده توسعه اقتصادی است، که برای تحقق اهداف خود وظایفی را برعهده می‌گیرد. اندازه دولت به دلایلی چون اثر ازدحامی یا برون رانی، رانت‌جویی گسترده ناشی از حضور دولت بزرگ، ناکارایی مخارج عمرانی دولت و کاهش بهره‌وری نیروی کار در بخش دولتی به دلیل استخدام‌های غیرضروری در بخش دولتی همگی موجب تضعیف رشد اقتصادی می‌شوند و در نتیجه سبب تشدید فقر به ویژه فقر چندبعدی می‌شود. گذشته از آن حضور پررنگ دولت از طریق افزایش مخارج و در نتیجه افزایش مازاد تقاضای کل از یک طرف و ایجاد کسری بودجه و تأمین آن از طریق استقراض از بانک مرکزی موجبات ایجاد تورم را فراهم می‌کند، که تورم موجب بدتر شدن توزیع درآمد می‌شود و لذا خود عاملی در جهت تشدید فقر چندبعدی در جوامع هدف می‌گردد.

کنترل فساد تأثیری منفی و معنی‌دار بر فقر چندبعدی داشته است. با توجه به ضرایب به دست آمده، نقش کنترل فساد در کاهش فقر چندبعدی مشهود است. فساد به مثابه نیرویی است که به عملکرد مناسب بازارها آسیب رسانده و سیستم بازار را مختل می‌نماید و از این رهگذر موجبات کاهش رشد اقتصادی و تشدید فقر را فراهم می‌آورد. عواملی چون کیفیت بد قوانین و مقررات، دیوان سالاری ناکارآمد، ناکارایی نظام قضایی، فقدان حاکمیت قانون و ... عوامل فسادزا هستند که عمدتاً در

برخوردار جامعه و تعدیل فاصله طبقاتی، نقش بی-بدیل دولت در این زمینه را نشان می‌دهد و این امر جز با بهسازی اندازه دولت محقق نمی‌گردد. به دلیل خلاء موجود در مطالعات قبلی، در این مطالعه سعی در شناخت تأثیر این متغیر بر فقر چندبعدی در کشورهای در حال توسعه در بازه زمانی ۲۰۲۱-۲۰۱۲ صورت گرفته و بدین منظور از روش گشتاورهای تعمیم‌یافته (GMM) استفاده شده است. پس از اطمینان از پایایی متغیرهای مدل پژوهش، برآورد مدل تحقیق انجام شد. براساس یافته‌های مطالعه و نتایج برآورد مدل نشان می‌دهد، هر کدام از متغیرهای موجود در این پژوهش تأثیر متفاوتی بر فقر چندبعدی در جوامع در حال توسعه دارد. که برخی سبب کاهش و برخی سبب تشدید آن شده‌اند. وقفه اول فقر چندبعدی و توان دوم اندازه دولت به دلایلی که گفته شد اثری مثبت بر فقر چندبعدی در کشورهای در حال توسعه داشته و کنترل فساد، بهداشت و سلامت عمومی و اندازه دولت کمتر از آستانه مورد نظر، اثری منفی بر فقر چندبعدی داشته است.

برگرفته از نتایج پژوهش پیشنهاد می‌شود تصمیم‌گیران در کشورهای در حال توسعه، در اعمال سیاست‌ها و وضع قوانین خود، که منجر به کاهش فقر به‌ویژه فقر چندبعدی می‌شود توجه بیشتری نمایند و این مهم جز با بهسازی اندازه دولت تحقق نمی‌پذیرد. از طرفی با توجه به نتایج این مطالعه عبور از آستانه $18/33$ و قرار گرفتن در رژیم دولت بزرگ، اندازه دولت تأثیری مثبت و معنی‌دار بر فقر چندبعدی داشته است و گسترش اندازه دولت موجب تشدید فقر چندبعدی شده است. بر این اساس پیشنهاد می‌شود به منظور کاهش فقر چندبعدی، اندازه دولت کوچک‌تر شود، که در این راستا اجرای صحیح سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی در واگذاری مالکیت به بخش خصوصی توصیه می‌شود. گسترش رفاه اجتماعی در قالب بهبود و دسترسی به بهداشت و سلامت عمومی و

آزمون، فرضیه صفر حاکی از عدم همبستگی ابزارها با اجزای اخلاص است. مقدار احتمال آماره آزمون سارگان زمانی که مدل با داده‌های کشورهای در حال توسعه تخمین زده شده است برابر $0/31$ است. نتیجه اینکه فرضیه صفر مبنی بر عدم همبستگی ابزارها با اجزای اخلاص را نمی‌توان رد کرد، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت ابزارهای مورد استفاده برای تخمین مدل در کشورهای در حال توسعه از اعتبار لازم برخوردار است.

۶ نتیجه‌گیری و پیشنهاد

فقر موضوعی چندبعدی بوده و لزوماً ناشی از کمبود درآمد نیست. این نگرش که برگرفته از اندیشه‌های آمارتیاسن^۱ بوده، فقر را با رویکرد نبود دسترسی به قابلیت‌ها و کارکردهای اجتماعی تحلیل می‌کند. به بیان دیگر، این رویکرد زمینه و گستره‌ای را فراهم می‌کند که مبتنی بر آن فقر چندبعدی بر مبنای دسترسی نداشتن به مؤلفه‌های ضروری زندگی تعریف می‌شود. ریشه‌کنی فقر شدید در جامعه نیازمند برنامه‌ریزی‌های مدبرانه و دقیق به‌ویژه در زیرشاخص‌هایی که دارای تعداد افراد محروم بیشتری هستند، می‌باشد. یکی از متغیرهای مهم در این زمینه اندازه دولت است. کاهش اندازه دولت و در پی آن رشد اقتصادی ابزار مهمی برای کاهش فقر چندبعدی است. در واقع باید گفت شاخص اندازه دولت ابزار مؤثری بر روی فقر چندبعدی است. بنابراین در این پژوهش اثرات اندازه دولت بر فقر چندبعدی در کشورهای در حال توسعه مورد بررسی قرار گرفت. تحقیق بر روی این موضوع، نوآوری و وجه‌تمایز این پژوهش با سایر پژوهش‌ها به‌ویژه در مطالعات داخلی می‌باشد. باید خاطر نشان ساخت در بررسی علل کاهش یا افزایش فقر در کشورهای در حال توسعه به تأثیر اندازه دولت بر این مؤلفه مهم اقتصادی علی‌رغم اهمیت آن کمتر پرداخته شده است. چرا که سیاست‌های توزیعی دولت در جهت مبارزه با پدیده فقر، کمک به گروه‌های کمتر

¹. Amartya Sen

نمود. همچنین با توجه به تأثیر کنترل فساد و بهداشت و سلامت عمومی بر کاهش فقر چندبعدی، اصلاحات نهادی لازم برای بهبود امنیت اجتماعی و ارتقاء شفافیت و بهبود عوامل کنترل‌کننده فساد و همچنین افزایش سطح سلامت عمومی در حوزه‌های مختلف پیشنهاد می‌شود.

ایجاد اشتغال و خدمات شغلی به منظور جلوگیری از فقر چندبعدی از مهم‌ترین عوامل این مقوله در کشورهای در حال توسعه بشمار می‌آید. از دیگر موارد می‌توان به توجه ویژه به مسائل اقتصادی اقشار مختلف جوامع هدف، همکاری بین‌بخشی جهت ارتقاء سطح دانش، تربیت نیروی متخصص و حفظ آنها، حمایت اجتماعی، اشتغال پایدار اشاره

منابع

- Alamanda, A. (2019). The Effect of Government Expenditure on Income Inequality and Poverty Panel Data Analysis from 33 Provinces in Indonesia, *International Institute of Social Studies*, 1-70.
- Alkire, S. & Santos, M.E. (2010). Acute Multidimensional Poverty: a new Index for Developing Countries, Oxford Poverty & Human Development Initiative (OPHI), Working Paper, No. 38.
- Alkire, S., Roche, J.M., Ballon, P., Foster, J., Santos, M.E. & Seth, S. (2015). Multidimensional Poverty Measurement and Analysis. *World Development*, 59, 251-274.
- Balasubramanian, P., Burchi, F., & Malerba, D. (2022). Does economic growth reduce multidimensional poverty? Evidence from low and middle-income countries, *World Development*, 161(12), 106-119.
- Fallahi F., Montazeri Shoorkchali J. (2014). Government Size and Economic Growth in Iran: A Smooth Transition Approach. *Journal of Economic Research and Policies*, 22 (69), 131-150. (In Persian)
- Fotros, M. H. & Ghodsi, S. (2013). Alcaire and Foster's method for measuring multidimensional poverty, *Economic Journal*, 14(11,12), 77-92. (In Persian)
- Fotros, M. H. & Ghodsi, S. (2017). Comparing Iranian Development Plans by Multidimensional Poverty Index Calculated by Alkire-Foster Method. *Quarterly Journal of Economic Growth and Development Research*, 7(27), 45-64. (In Persian)
- Galiano, A., & Romero, J. G. (2017). Brain drain and income distribution. *Journal of Economics*, 124(3), 243-267.
- Hosseinioust, S. E., Sepehrdoost, H., & Kiani, A. (2020). Investigating the Impact of Globalization and Corruption on Government Size. *Applied Economics Studies, Iran (AESI)*, 8(32), 129-159 (in Persian).
- Jafari, S., Momeni, F., Shakeri, A. & Raghfar, H. (2022). Multidimensional poverty in urban and rural areas of Iran assessed as an indicator of fair development. *The Journal of Economic Policy*, 13(26), 315-337. (In Persian)
- Jindra, C., & Vaz, A. (2019). Good governance and multidimensional poverty: A comparative analysis of 71 countries, *Economic and Social Research Council (Governance)*, 32, 657-675.
- Karimi Petanlar, S., Nademi, Y., & Zobeiri, H. (2015). Government Size and Unemployment in Iran, *Economic Growth and Development Quarterly*, 5(18), 51-64.
- Khodadad Kashi, F., Noraniazad, S., & Shateri, S. (2021). The Impact of Government Size and Governance on Economic Growth in Vision Document Countries (Nonlinear Threshold GMM Approach). *Quarterly Journal of Economic Growth and Development*, 11(41), 35-52. (in Persian)
- Nademi, Y., & Moftakhri, A. (2017). The optimal level of government and social welfare activities in Iran Non-linear time series approach. *Journal*

- of *Social Welfare Quarterly*, 17(67), 9-35 (in Persian).
- Nademi, Y., Hasanvand, D. (2015). The Threshold Effects of Government Size on Income Inequality in Iran, *Planning and Budgeting*, 20(3), 125-143. (in Persian)
- Najitama, E., Maski, G., & Manzilati, A. (2020). Analysis of multidimensional poverty dynamics in Indonesia: The effect of demographic and institutional factors, *Journal of Innovation in Business and Economics*, 4(2), 87-96.
- Nyasha, S., & Odhiambo, N. M. (2019). Government Size and Economic Growth: A Review of International Literature, *the SAGE and Open Access pages* (<https://us.sagepub.com/en-us/nam/open-access-at-sage>), 1-12.
- Ortega, F. (2009). Immigration, Citizenship, and the Size of Government. *Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit Institute for the Study of Labor Universitat Pompeu Fabra and IZA*, IZA Discussion Paper No. 4528, 1-33.
- Reeves, R., Rodrigue, E., & Kneebone, E. (2016). Five Evils: Multidimensional Poverty and Race in America, *Economic Studies at Brookings (The Brookings Institution)*, 1-22.
- Rimoldi, S.M.L., Arcagni, A., Fattore, M., & Belgiojoso, E.B. (2020). Targeting Policies for Multidimensional Poverty and Social Fragility Relief Among Migrants in Italy, Using F-FOD Analysis, *Social Indicators Research*, 157, 57-75.
- Salem, A. A. & Arabyarmohammadi, J. (2018). Factors Affecting Multidimensional Poverty; a Panel Multilevel Approach. *Quarterly journal of economic research and policies*, 26 (87), 7-46. (In Persian)
- Salem, A. A., Abounoori, E. & Arabyarmohammadi J. (2018). Multidimensional Approach to Measuring Poverty: Theoretical Concepts and Empirical Evidence from the Iranian Economy from 1370 to 1392 Persian Calendar. *Social Welfare Quarterly*, 18 (68), 9-41. (In Persian)
- Santos, M. E., Dabus, C., & Delbianco, F. (2016). Growth and Poverty Revisited from a Multidimensional Perspective, *OPHI Working Paper 105*, University of Oxford, 1-33.
- Shahabadi, A., Karim Keshte, M. H., & Mahmoudi, A. (2016). Investigating factors affecting brain drain (case study of Iran), *Business Research Quarterly*, 10(39), 39-81. (In Persian)
- Yusoff, S., Law, S.H., Nor, N.M., & Ismail, M.W. (2023). Effects of Government Expenditure on the Poverty Level: A Nonlinear ARDL Approach, *Malaysian Journal of Economic Studies*, 60(1), 45-67.
- Zare, E., & Zare H. (2018). Non-linear relationship between poverty and the size of the government in the Iranian economy: using a threshold regression method. *Financial and Economic Policy Quarterly*, 5(20), 77-95. (In Persian)
- Zungu. L.T, & Greyling. L. (2021). Government size and economic growth in African emerging economies: does the BARS curve exist? *International Journal of Social Economics*, 15(3), 37-69.